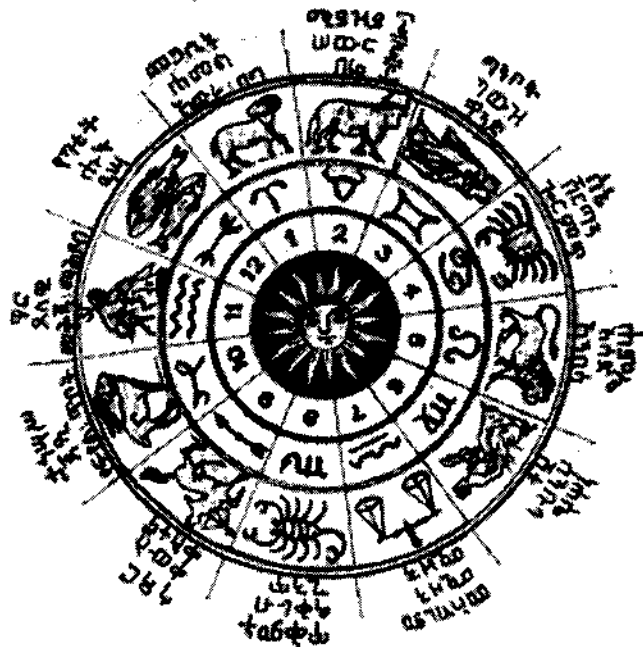

የዘር ስርዓት ልማት የዘር ስርዓት ምግብ

የዘር ስርዓት ልማት የዘር ስርዓት ምግብ ስርዓት ልማት የዘር ስርዓት ምግብ ስርዓት ልማት የዘር ስርዓት ምግብ

ስ = ወር
 ስ = የዘር ስርዓት
 ስ = የዘር ስርዓት

ከላይ የቀረበውን ምስል በፊርማው አረጋግጠው በኢንተርኔት ያደረሱን ዶ/ር አየሰ በከሪ ናቸው።

ደሴት የዘዲያኩን ምስል የመሰራት ህሳብ የመጣለት ከኖህ ወጣ መልክዴዴቅ ከዚያም ወደ ኢትዮጵያ በቅብብሎቿ ከመጣልንና ሰነድ ከደረሰን የዩኒቨርሲቲን አፈጣጠር ከሚተርክ አንድ ጥንታዊ መጽሐፍ ነው። ሙሴ የዚህን መጽሐፍ መኖር በኦሮሞ ላይ አውቅና ሰጥቶአል።

አኛ «ጃን ሸዋ» አንሰዋለን፤ ሙሴ ደግሞ «የሠራዊት ጌታ ጦርነቶች መጽሐፍ» ብሎ ይጠራዋል። (መጽሐፍ ቅዱስ፤ ኦሪት ዘ ሆልቆ 21፣ 14/ይመለከቷል)።

የመልክዴዴቅና የኢትዮጵያ ተወላጅ ከሆነውና ሙሴ አይሁድን ከግብፅ ባርነት ነፃ ካወጣ ከሶስት ዓመት በሁዋላ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከሆነው አማቹ ከየቶርክብ ቤተ-መጻሕፍት አግኝቶት ይህን መጽሐፍ ሙሴ ማንበቡ አያጠራጥርም። ጃን ሸዋ አግኪክብሔር ሰባት ሰማያት መፍጠሩንና በነዚህ ስርም 100 ዓለማትን ማኖሩን ይነገራል። የኛ ሰማይ ዓዳር 12 ዓለማትን ይዟል። ሁሉንም በዓይናችን በብረቱ ልናያቸው አንችልም። ምክንያቱም ከኛ በጣም ይርቃሉ። ሰማቸው በመግባተ-አውራህ (ዞዲያኩ) ላይ የሰፈረው ነው። ደሴት ሰአስትሮሎጂ ሳይሆን ሰአስትሮኖሚ ጥበብ ብሎ ነው የነገሩቸው። ከላይ ያሉት ምልክቶች 12 ከዋክብት ሆነው ተሰይመዋል። በመሰረቱ እነዚህ ዓለማት ናቸው። በጃን ሸዋ ውስጥ ከዋክብት አይደሉም። ሙሴ ኦሪት ዘፍጥረት ላይ የተፈጠረችበት ምክንያት ለሱ ብቻ ግልጽ ስለሆነለት ስለዚች ዓለም አፈጣጠር ብቻ ሲጻፍ ይህን የኢትዮጵያውያንን መጽሐፍ መሰረት አድርጎ አንደሆነ ርግጠኛ ነኝ።

ስለ ደሴት ሰንናገር ምንም እንኳን ተረት ቢመስልም ህቅ ስለሆነውና ሰየት ስለሚለው ውልደቱ መናገር ጠቃሚ ነው። የዚህም(በልዓም) የልጅ ልጅ የሆነችው እናቱ ነቢይትዋ ሼምሼል መነኩሲት ነበረች። ከወንድ አርቃ በግዮን አካባቢ በገዳም ውስጥ መንፈሳዊ ህይወት ትመራ ነበር። አንድ ቀን በግዮን ወንዝ ሳይሆን አይቀርም ገላዋን ስትታጠብ የወንድ ዘር በማሕፀንዋ ዘልቆ ገባና ደሴት(ደሴት) ተፀነሰ። «ህይወት ሁሉ ከውሃ ተገኘ» ብሎ አሮሞ ሲያምን አሮሞ ላልሆኑት ግር ሊል ይችላል። ቢሆንም «ኤር» ጭቅጥን ዳፍቶ ስሜን ወላቡ ባተ ዳቢ አካና ኢርግኔ ሀንቤክት» ትርጉሙ፡- «ምጽአት ከመጣ በኋላ ፍጡር ከውሃ ወጣች፤ እንዲህ ያለ ነገር ዓይተን አናውቅም» የሚል ነው። አሮሞ ውሃን የሚያፈቅረው እና የሚያወድሰው እንዲሁም የኢሬቻ በዓል በውሃ ዳር የሚያከብረው ያለምክንያት አይደለም። ጥንተ-አባታቸውና የሥጋ ዘመዶቻቸው የአማርኛም ጥንተ-አባት የሆነው ደሴት «ከውሃ ስለወጣ» ነው። ይህ የሆነው ከሦስት ሺ አምስት መቶ ዓመት በፊት ስለሆነ ማስረጃው

ሁሉ ቢጠፋ እያስገርምም። የተወሰነው አውነታ ብቻ በጎጃም በሚኖሩና ራሳቸውን «አነማይ» ትርጉሙ «ከውሃ የተገኘ ለው» ብለው በሚጠሩ አሮሞዎችና አማርኛ እእምሮ ውስጥ ዛሬም አለ። በርግጥ በግዕዝ፣ በትግርኛና በመጠኑም በአረብኛ «ማይ» ማለት ውሃ ማለት ነው።

አሮሞና አማራ ሁለቱም ጥንተ-አያታቸው ከውሃ አንደመጣ ማጠየቃቸው ካንድ ምንጭ ለመገኘታቸው ዓይነተኛ ማለረጃ ነው። አንዲሁም ደሴት ከውሃ ለመገኘቱ ማለረጃው አሰካሁን ድረስ መኖሪያቸውን ጣና ሓይቅ ደሴት(ደሴት) ላይና ግዮን ወንዝ አካባቢ ያደረጉ የተወሰኑ ዝርያዎቹ ከላይ እንደተጠቀሰው «አነማይ» መባላቸው ነው።

ቀደም ብዬ አንዳልኩት የኢትዮጵያ የደሴት ዝርያዎች ቀደም ብለው በኢትዮጵያ ውስጥ ከሚኖሩ ኩሻውያን ጋር እየተጋዙ ራሳቸውን አባዝተው በ4000 ዓመታት ጊዜ ውስጥ (አኛን) ያሁኖቹን ኢትዮጵያውያንን አስገኝተዋል። አዚህ መጠቀስ ያለበት እንደ ህቅ በሳይንስም፣ በሃይማኖትም (መጽሐፍ ቅዱስ) በሁለቱም በተረጋገጠው መሰረት ኢትዮጵያ የሠው ዘር መገኛ መሆኗ ነው። ይህ እንግዲህ መጽሐፍ ቅዱስ አንደሚለው ኖኅ እና አምላኩ ቤተሰቡ ብቻ በመርከብ ላይ ተንሳፊው ከተረፉበት ከጥፋት ውሃ በፊት ነው። ከሰድስት ሺ አመታት በፊት ሁሉንም ባይሆንም አብዛኛውን የመሬትን ገጽ የመታታላቅ ጎርፍ ደርሶ እንደነበር አንዳንድ ሳይንቲስቶች አረጋግጠዋል።

ደሴት በዓባይ ወንዝ ዳርቻ ላይ ሆኖ ከክርሊቶስ መወለድ ከአንድ ሺ አራት መቶ አመታት በፊት ወንዙን እያየ ሲመለጥ በውሃው አረፋ ላይ የማርያምን፣ የኢየሱስንና ተወላጆቹን ወደ ቤተ-ልሔም የመሬቸውን የኮከቡን ምስል አየና በወርቅና በብር ለሌዳ ላይ ስሎ ለትውልድ (ለነሱም ጭምር) አስተላለፈው።

ደግሜ ልጥቀለውና ደሴት አማራንና አሮሞን ጨምሮ ለበርካታ ኢትዮጵያውያን ነገዶች አባት ለመሆን የበቁ አራት ልጆችን ይወልዳል። እነሱም ማጂ፣ ጂማ፣ መንዲ እና መደባይ ናቸው። ማጂ ማራ(አማራ)ን፣ እና ጂማ ወይም ጃማን ይወልዳል። ጂማ ወይም ጃማዎች በዛሬው ሸዋ ውስጥ በሚገኘው በነገዳቸው ለም በሰየሙት

በገርማ ወንዝ ዳር የሰፈሩ ናቸው። ጂማ ነገቲን፣ አሬቲን እና ማራን ይወልዳል። ከመደባይ፣ ከጂማና ከመንዲ አሮሞ ተገኝ። መደባይች ነቢያት እና ቀሳውስት ለለነበሩ አጅግ የሚደመጡና የሚወደሉ ነበሩ። ከላይ እንዳልኩት አሮሞዎች አሮሞ ስምባላቸው በፊት መደባይ ነበር የሚባሉት። ከ2950 ዓመት በፊት በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን አንኳ አሮሞዎች መደባይ እየተባሉ ይጠሩ ነበር።

ቆየት ብሎም የማራ ልጆች «አ-ማራ» ወይም «ሃ-ማራ» እየተባሉ መጠራት ጀመሩ። እነዚህ ምንላዳት «አ» እና «ሃ» እንደጠቋሚ ያገለግላሉ። በርግጥ የግእዝ ተናጋሪው አግካቢ ነበር «ሃማራ» ብሎ የጠራቸው። ለለዚህ ደሸት የአሮሞ አባትና የአማራ አያት ነው። «ማራ» ለሚለው ቃል የተለያዩ ትርጉሞች ተሰጥተውታል። ቢሆንም መነሻ ትርጉሙን አጠቅላለሁ። «ማራ» ተመነሻው የሉባ ቃል ነው። በሉባ ቋንቋ «ማ» ማለት «አውነት» ማለት ሲሆን «ራ» ማለት ደግሞ «በርሃን» ማለት ነው። በዚህ መሰረት «ማራ» ማለት «አውነተኛ ብርሃን» ማለት ነው። (39)

ከዚህ ቀጥሎ የጎሳን እና ነገድን ልዩነት አብራራለሁ። ለዎች ሁለቱን ያምታቱአቸዋል። ጎሳንና ነገዶችን በዛፍ ስር፣ በግንድ እና ቅርንጫፍ ጋር አመሳሰለን መረዳት እንችላለን። ጎሳ በግንዱ ሲመለል ነገዶች ደግሞ በግንዱ ላይ እንደበቀሉ ቅርንጫፎች ናቸው። ስሮች ከምንጭ ጋር ተመሳሳይ ለለሆኑና DNAን ለለሚጠቅሱ ዘር ቢባሉ የተሻለ ነው። ዛፍ በእድሜ እየገፋ እና እየገዘፈ ሲሄድ ቅርንጫፎቹ እየተባዙ እና እየተስፋፋ ይመጣሉ። ጎሳም እየገዘፈ ሲመጣ ነገዶቹ እየተባዙ ይሄዳሉ። ግንዱ እና ቅርንጫፎቹ ካንድ ዘር የበቀሉ በመሆናቸው አንድ ዓይነት ውስጣዊ ባህርያት እየተጋሩ የየራሳቸውን ግላዊ ጠባይትም ያሳያሉ። የሁለት እና ከዚያም በላይ የሆኑ ጎሳዎች አባላት የሆኑ ግለሰቦችም በጀነቲክ ኢንጂነሪንግ እንደተዳቀሉ ፍራፍሬዎች ወይም አዝአርት ናቸው። ድቅል አዝአርት ቅልቅል ባሕርያት አንደሚኖራቸው ሁሉ ከተለያዩ ጎሳዎች የሚወለዱ ልጆችም የሁለቱንም ወላጆቻቸውን ባህርያት ቀላቅለው ይይዛሉ። ወላጆቻቸውም ድቅሎች ከሆኑም አንዲሁ ነው።

በመጨረሻም እያንዳንዱ ጎሳ ወደ ነገድ እየተከፋፈለ እና እየተሰራጨ በመላ ኢትዮጵያ ከዳር እስከዳር እና አልፎም በተቀረጠ አፍሪቃ እድሉን ለመሸት ተሰራጨ። በየሄደበትም ከሌሎች ብሔሮችና ብሔረሰቦች ጋር ባደረገው መስተጋብር እና መቀላቀል የተለያዩ ቋንቋዎችን እና ባሕሎችን ፈጥሯል። መደባይ፣ ኦሮሞ እና ማጺ መጀመሪያ ቅስናንና በኖጎ በኩል ከኖጎ እና ከማቱሳላ የተላለፉትን የመልከጼዴቅንና የኢትዮጵያን ከሀነትና የጥንት መጽሐፎችን ወረሰ። ሆኖም፣ የታሪክ አዋቂ የሆኑት አሰቃ እጽመጊዮርጊል እንደጻፉልን በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን የተወለኑት መደባዮች/ኦሮሞዎች ወታደሮች ሆኑ። (ይህም ከ2950 ዓመት በፊት መሆኑ ነው)።

የደሸት ልጆች ከሌሎች ጎሳዎች ጋር ከመቀላቀላቸው የተነሳ በጊዜ ሂደት ውሥጥ እማርኛና ኦሮምኛ የተባሉ የሁለት ቋንቋዎች ተናጋሪዎች የመሆናቸው እውነታ ሁለት የተለያዩ ጎሳዎች እንዲሆኑ አደረጋቸው። የጋራ ቋንቋ እንድን ጎሳ ከሌላው የሚለይ ዋናው ሁኔታ መሆኑ ሲጤን ይገባል።

ነገዶች የሚለው ቃል በእንግሊዝኛ «clan» ከሚለው ጋር የሚመሳሰል ቢሆንም አንድ እይደለም። «tribe» ለሚለው አቻ ቃል ላልሆነው “ጎሣ” ለሚለው አላቤ የጋራ ቋንቋ ዋናው መስፈርት መሆኑ ሲለመርበት ይገባል። ዌብስተር የእንግሊዝኛ መዝገበ ቃላት “Tribe” የሚለውን ቃል የሚፈታው እንደሚከተለው ነው።

1. የተለያዩ ቤተሰቦችን፣ ነገዶችን ወይም ትውልዶችን ያቀፈ የማኅበራ ስብ ስብስብ፤
2. ተመሳሳይ ጠባይ፣ ሥራ ወይም ፍላጎት ያላቸው ሰዎች ስብስብ፤
3. የሚዛመዱ አጽዋት ወይም እንስሳት።

በገሃዱ ዓለም “ጎሣ” የሚመለከተው በጋራ ቋንቋ ላይ ነው። ሲቀ ጎሩያን በላይ መኮንን “ሀያው ልሳነ መዝገብ-ቃላት ግዕዝና አማርኛ” በተሰኘው መጽሐፋቸው ገጽ 214 ላይ ምንጩ ግዕዝ የሆነውን “ጎሣ” የሚለውን ቃል ሲፈቱ “አገላ፣ ጮኸ፣ ተናገረ፣ አፋሽክ” ብለውታል። ከነዚህ ፍቺዎች ውስጥ “ጮኸ” እና “ተናገረ” የሚሉትን ወለደን ለናይ በግዕዝ መጽሐፍ ቅዱስ ንጉሰ ዳዊት “ጎሣ

ልብዬ ቃለ ሰናይ” ይላል (መዝ.44.1)። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ካሳተመችው ከእማርኛው መጽሐፍ ቅዱስ መዝሙረ ዳዊት ቁጥር 44 ላይ ሰለት ስንኞችን ሰናይ ደግሞ እንደሚከተለው ይነበባሉ። “ልቤ መልካም ነገርን አፈለቀ” ይህ ስንኝ አንድ ሲሆን የሚከተሉት ሁለቱ ስንኞች የመጀመሪያውን የሚያሳለምሉ ናቸው። “እኔ ሥራዬን ለንጉሥ እነግራለሁ፤ አንደበቴ እንደ ፈጣን ጸሐፊ ብርዕ ነው።” የንጉሥ ጀምሎ ቅጂ በሆነው መጽሐፍ ቅዱስ ደግሞ እነዚህ ስንኞች እንደሚከተለው ቀርበዋል፡- “ልቤ በጥሩ ጭብጥ ተሞልቶ ፈለሰ፤ ለንጉስ አቀኛለሁ፡ ምላሴ የተዘጋጀ ጸሐፊ ብዕር ናት”። ሰለቴም ስንኞች በሁለቱም ቋንቋዎች ራሱን ለለመግለጽ፣ ይናገራሉ። ዋናው ጭብጣቸው ለለመናገር ነው። በተዘዋዋሪ ስለቋንቋ ነው። በዚህም “ጎሣ” የሚለው ቃል መሠረታዊ ፍቺው መናገር ወይም ቋንቋ ነው ማለት ነው። ለዚህ “ጎሣ” አንድ ቋንቋ የሚናገሩ ሰዎች ማለት ነው። በጎሣ ለር ነገድ ይገኛል። ነገድ “Tribe” ለሚለው ቃል እጅግም ባይሆን ይመጥናል። ነገድ የጎሣ ክፍል ሲሆን ያንድ ቋንቋ ተናጋሪዎች ሆነው በባሕል፣ በልማድ፣ በወግ፣ ባዘፋፈን፣ ባጨፋፈር እና በሥነ-ጥበብ አገላለጽ መጠነኛ ልዩነቶች ያሏቸው ሰዎች የሚጠሩበት ቃል ነው። ስምሳሌ እብራውያን አንድ ጎሣ ናቸው፤ ምክንያቱም ሁሉም የሂብሩ/አብራይስጥ/ ቋንቋ ተናጋሪዎች ናቸው። ምንም እንኳን 12 ነገዶች ቢሆኑም ቅሉ አንድ ጎሣ ናቸው። በአባታቸው በአብርሃም አያት በኤቦር፣ ጎሣቸው እብራይስጥ፣ ሂብሩ፣ ቋንቋቸውም እብራይስጥ ነው። ያንድ ሰው የያዕቆብ 12 ልጆች ሲሆኑ በኑሮ ሂደት በ12 መንገዶች ሂደው 12 ነገዶች ሆኑ። አንድ ቁዋንቁዋ ለለሚናገሩ ግን አንድ ጎሣ ናቸው። ነገዶች፣ በአንድ ጎሳ ለር ሆነው ተበታትነው በመጠነኛ ልዩነቶች ተመሳሳይ ቋንቋ፣ ባሕል፣ ወግ፣ ሙዚቃ፣ ለጨፋፈር፣ እደናነሰ እና አለባበሰ የሚጋሩ ያንድ ጎሣ አባላት ነገድ ይባላሉ። ነገድ የሚባሉት አንድ ቋንቋ የሚናገሩ አንድ ጂኦግራፊያዊ ክልል የሚጋሩ፣ ተመሳሳይ ባሕል፣ ተመሳሳይ ሙያ እና አንድ ዓይነት ሥነ-ልቦና ያላቸው ሰዎች ናቸው። እነዚህ ነጥቦች የነገድ መለያ ባሕርያት ናቸው።

ወደ ኢትዮጵያ ሁኔታ ስንመለስ አንድ ዓይነት ቋንቋ የሚናገሩ እና በውስጣቸው በርካታ ነገዶችን ያቀፉ ብዙ ጎሳዎች አሉ። ሁለቱን አበይት ጎሳዎች እማራን እና ኦሮሞን ወለደን የተወለኑ ነገዶቻቸውን

አንድ። አማርኛን በአፍ መፍቻነት የሚናገሩ ዝርያዎች ሁሉ የአማራ ጎሣ አባላት ናቸው። አንድ የጋራ ቋንቋ ለጎሣ መሠረታዊ መሰረርት ነው። አብዛኞቹ በሸዋ፣ በወሎ፣ በጎጃም፣ እና በጎንደር ይኖራሉ። በመላ ኢትዮጵያም ተሰራጭተው ይገኛሉ። በአማራ ጎሣ ሥር የተለያዩ ነገዶች አሉ። ለምሳሌ ቅማንት፣ ወይጦ እና አዝማሪ በጎንደር፣ ሞረት በሸዋ፣ እና ደበናንላ በጎጃም የሚጠቀሱ ናቸው። ወሎ ውስጥ ወረሃመኑ አካባቢ ያሉት መሀመዶች ይባላሉ። የንጉሥ ሚካኤል ዝርያዎች ናቸው። እነዚህ ሁሉም በአማርኛ ቋንቋ አፋቸውን ይፈታሉ። ምንም እንኳን ያፍ መፍቻ ቋንቋቸው አማርኛ ሆኖ ያማራ ጎሣ አባላት ቢሆኑም አንዳቸው ካንዳቸው የሚለዩባቸው የየራሳቸው ልምዶች፣ ወጎች፣ ሙያዎች፣ የሥነ-ጥበብ መገለጫዎች እና የቋንቋ ዘዴዎች አሏቸው። ለአሮሞ ጎሣም እንዲሁ ነው። በአሮሞኛ ቋንቋ አፋቸውን የፈቱና የሚፈቱ በሙሉ የአሮሞ ጎሣ አባላት ናቸው። ባመዛኙ በሸዋ፣ አርሲ፣ ወሎ፣ ባሌ፣ ሲዳሞ፣ ሐረር፣ ወለጋ፣ ጅማ እና ኢሉባቦር ውስጥ ይኖራሉ። በአሮሞ ጎሣ ውስጥ ሜጫ፣ ቱለማ፣ ኢቱ፣ ባሌ፣ ቦረና፣ አቢቹ፣ ከረዩ፣ ኖሌ እና ራያ፣ የተባሉ ነገዶች አሉ። ሁሉም ቋንቋቸው አሮሞኛ ነው።

ሰሎማሌም እንዲሁ ነው። ሁሉም ሰማሌዎች አንድ ቋንቋ ይናገራሉ፤ ሰማልኛ። የአንድ ጎሣ አባላት ናቸው፤ የሰማሌ። የተለያዩ ነገዶችም አሏቸው። ሀብረወል፣ ገደቡርሲ፣ ኢሳ፣ ጉርጉራ ወዘተ። ሁሉም ቋንቋቸው ሰማልኛ ነው።

ሰባት ቤት ወሎ የሚከተሉትን ያቅፋል፤ ሂመኑ ይባል የነበረውን ወረ-ሂመኑን፣ ባቦ ይባል የነበረውን ወረ-ባቦን፣ ጉና ይባል የነበረውን ወረ-ጉናን፣ ቃሉ ይባል የነበረውን ወረ-ቃሉን፣ ሌህ ይባል የነበረውን ወረ-ሌህን፣ መርሳ ይባል የነበረውን ወረ-መርሳ/ወረ-መልህን፣ እና ላኮ ይባል የነበረውን ወረ-ላኮን። ወረ-ላኮ ነገዶች ናቸው። አብዛኞቹ ነዋሪዎች አማርኛ በነበሩበት ወቅት ላኮ የወሎ የጥንት መጠሪያ ነበር። ወሎ የሚለው ስያሜ የመጣው በቅርቡ በ16ኛው ክፍለ ዘመን አንድ የአሮሞ የጦር አበጋዝ ባካባቢው ከሰፈረና ልጆቹ ባባታቸው ለም "ወሎ" እያሉ አካባቢውን መጥራት ከጀመሩ በኋላ ነው። እዚህ ላይ ቤት ማለት ነገድ እንደ ማለት ነው። የሰባት ቤት ወሎ ሁኔታ ልዩ ነው። ከምንጫቸው ሁሉም ሰባት ቤት ወሎዎች የአሮሞ ነገዶች ናቸው። "ወረ-" የሚለው ቅድመ-ግንድ አሮሞኛ ምዕላድ ይህንን

ያረጋግጣል። ያንድ ቤተሰብ ባለንብረትነትን ያመለክታል። መጀመሪያ ላይ ሁሉም አሮሞኛ ተናጋሪዎች ነበሩ። አሁን ግን ባመዛኙ አማርኛ ተናጋሪዎች ሆነዋል። በዚህም ባደረጉት ያፍ መፍቻ ቋንቋ ለውጥ አሮሞኛ ያፍ መፍቻ ቋንቋቸው በነበረበት ወቅት የነበሩበትን የመጀመሪያውን የአሮሞ ጎሣቸውን በአማራ ጎሣ ቀይረዋል። በዘር ግን ከአማራ ጋር ያልተዋሰዱት አሁንም አሮሞ ናቸው።

እዚህ ላይ ሰባት ቤት አገው እና ሰባት ቤት ጉራጌም መነሳት ይኖርባቸዋል። ሰባት ቤት አገው በተናጠል ሲታዩ አያንዳንዳቸው የየራሳቸው ልዩ ባሕል ያላቸው ሰባት ነገዶች ናቸው። ጎሣቸው አገው ነው። ሁሉም አገውኛ ቋንቋ ይናገራሉ። ይህ ሁኔታ አንድ ቢያደርጋቸውም የጎጃም አገው እና የለቆጣ አገው ግን አንድ አይደሉም። እነዚህ ሁለቱ አገዎች የጋራ ቋንቋ እና የጋራ ባህላዊ መገለጫዎች የሏቸውም። አያንዳንዳቸው የየራሳቸው ቋንቋ እና ባሕል ነው ያላቸው። ይህ የጎጃም አገው እና የለቆጣ አገው ልዩ መሆን በግልጽ መታወቅ ያለበት ነው።

ሰባት ቤት ጉራጌም ሊነሳ ይገባዋል። ሁኔታው ከሰባት ቤት አገው ጋር ይመሳሰላል። ሰባት ነገዶች አሉት። አነሱም፡- አነሞር፣ አንደገኛ፣ አዣ፣ ቸሃ፣ ጌቶ፣ ጉራ እና ጉምር ናቸው። አያንዳንዱ ቤት ወይም ነገድ የየራሱ ባሕላዊ መገለጫዎች አሉት። የጉራጌ ጎሣ አባላት ናቸው። ምክንያቱም ሁሉም ያፍ መፍቻ ቋንቋቸው ከመጠነኛ ዘዩ ጋር ጉራጌኛ ነው። የቋንቋ ዘዩ ባንድ ቋንቋ ውስጥ ያለ መጠነኛ ልዩነት ሲሆን በሌሎች ቋንቋዎች ለምሳሌ በአሮሞኛ ውስጥም ይገኛል።

የትግሬ ህዝብን በሚመለከትም እስከ10ኛው ክፍለ-ዘመን ድረስ ልክ አንድ ሰባት ቤት አገው እና ጉራጌ ሰባት ነገዶች ነበሯቸው። እነሱም ትግረ፣ ትግሩ፣ ትግሪ፣ ትግራ፣ ትግሬ፣ ትግር፣ እና ትግር ነበሩ። እነዚህ ነገዶች ሁሉም ትግርኛ ይናገሩ ስለነበር የትግሬ ጎሣ አባላት ነበሩ። ዛሬ በትግሬይ ውስጥ ሚሙተው ያንድ ቋንቋ፡- የትግርኛ ተናጋሪዎች እና ያንድ ጎሣ፡- የትግሬዋይ (የትግሬ) ጎሣ አባላት ወይም ትጋሩ (ትግሬ) ሆነው የባሕል ልዩነታቸው ጠፍቶ የነገድ ልዩነታቸው ከሰሟል።

የጎሣ መሥሪርት ሥነ-ሕይወታዊ/ባዮሎጂካል/ ወይም ሰነዘራዊ ሳይሆን ሥነ-ልቦናዊ/ቋንቋዊ/ነው። ሰዎችን የሚለየው በዘር ሳይሆን በቋንቋ ነው። ለምሳሌ አሮሞዎች የሌላውን ልጅ ወስደው እንደራሳቸው ልጅ አድርገው ማሳደግ ይወዳሉ። ጉዲፈቻ ይባላል። ከአማርኛ የሚወሰድ አንድ ሕጻን ከአሮሞዎች ጋር በጉዲፈቻነት ቢያድግ፣ አፋን በአሮሞኛ ቢፈታ እና ከአሮሞዎች ጋር ቢኖር ልጁ በዘሩ አማራ ቢሆንም በጎሣው አሮሞ ነው። ጎሣ የሚወሰነው በአፍ መፍቻ ቋንቋ ነው። በአንድ ቋንቋ አፋን ከፈታ በኋላ ሌሎች ቋንቋዎችን የሚለምድ ሰው ጎሣው የሚወሰነው አፋን በፈታበት ቋንቋ ነው። አንዳንድ ጊዜ አንዳንድ ሕጻናት ልሳነ-ክልሌ ይሆናሉ። ለምሳሌ አንድ ሕጻን ወላጆቹ አማራና አሮሞ ቢሆኑና በሁለቱም ቋንቋዎች ማለትም በአማርኛ እና በአሮሞኛ አፋን ቢፈታ ልጁ የሁለቱም የአማራና የአሮሞ ጎሣዎች አባል ነው። በእንግሊዝኛ አፋቸውን የሚፈቱ ጥቁር አፍሪቃውያን ጎሣቸው የቋንቋቸው ጎሣ የነጮቹ ነው። ከሁለት ጎሣዎች የሚወለድ ሕጻን በሁለት ቋንቋዎች አፋን አስከ ፈታ ድረስ የሁለቱም ጎሣዎች አባል ነው። ለምሳሌ ከአሮሞ አባት እና ከአማራ እናት የሚወለድና በሁለቱም ቋንቋዎች በአሮሞኛም በአማርኛም አፋን የፈታ ልጅ የአሮሞና የአማራ ጎሣዎች አባል ነው። ሁለቱን ጎሣዎች ለማገናኘት እንደ ድልድይ ሲያገለግል ይችላል። ከሚናገራቸው ቋንቋዎች አንጻር የአሮሞና የአማራ ጎሣዎች አባል ሲሆን ከደም አንጻር ደግሞ የአሮሞና የአማራ ዘር ቅልቅል ነው።

ከባሕላዊና አዕምሮአዊ ሁኔታ አንጻር ደግሞ ጉዳዩ ለየት ይላል። አንድ ሰው ቋንቋውን ጠንቅቆ ከሚያውቀው ማገበረሰብ ጋር ሙሉ በሙሉ ከተዋህደ በባሕላዊም በሥነ-ልቦናም ይመሳሰላል እንጂ የተለየ አይሆንም። የሚለየው በዘር ሐረግ ብቻ ነው።

የአሮሞና የአማራ ጉዳይ ግን ፍጹም የተለዩ ነው። አንደኛ ምንጫቸው አንድ ነው! ሁለቱም አሮሞም አማራም የመነጨት ከአንድ ሰው ነው። ከደሸት ወይም ከደሌት። አሮሞም አማራም ከ አንድ ዘር ነው የተገኙት። አሁንም ከደሸት። ምንም እንኳ በጊዜ ሂደት ከሌሎች ጎሳዎች ጋር ተገናኝተው ሁለት የተለያዩ ቋንቋዎች ቢናገሩ እና የሁለት ጎሣዎች አባላት ቢሆኑም ቅሱ ገና ሲፈጠሩና በኋላም እርስ በርሳቸው እየተጋቡ እና እየተዋለዱ በደም ተዛምደዋል። በባህላዊ፣ በማገበራዊና በመንፈሳዊ ሕይወት ተዋሕደዋል። አነዚህ

ምክንያቶች አሮሞዎችንና አማሮችን እርስ በርስ በጥብቅ እንዲቆራኙ፣ እንዲተሳሰሩ፣ እንዲዋሀዱና እንዲዛመዱ አድርገዋቸዋል። ምንም እንኳ በመካከላቸው አልፎ አልፎ ድንገተኛ የድንበር ግጭቶች ቢከሰቱም እርስ በርስ ያደረጉት መዳቀል፣ መቀላቀል፣ መዋሀድና መዛመድ እጂግ ጥልቅ እና ጥብቅ ነው።

የአሮሞን እና የአማራን ሥነ-ሕይወታዊ ምንጭ ራቅ አድርገን ከዛሬ 4000 ዓመት ጀምሮ ያለውን ብናይ ደግሞ የሁሉም ኢትዮጵያውያን አባት የሆነውን ኢትዮጵን እናገኛለን። አሰሩ የኢትዮጵ ልጆች ተራብተው ዛሬ ሁሉንም የኢትዮጵያ ጎሣዎች ለመሆን በቅተዋል። ኢትዮጵ የሳሌም ንጉሥ የመልክጼዴቅ ልጅ ሲሆን መልክጼዴቅም በመጽሐፍ ቅዱስ መሰረት ከኩሽ የተወለደና፣ ከኖላ፣ አልፎም ከአዳምና ከሄዋን የመጣ ነው።

የአማራ ጎሣ የሚባል አለ ወይ? በሚለው ላይ ከርከር ነበር። በትክክል ለመኖሩ ማስረጃዎች ያረጋግጣሉ። ቀደም ሲል እንዳልኩት ልክ አንደ አሮሞዎቹ ዘመዶቻቸው አማርኛ ምንጫቸው ጎጃም ነው። አላይ እንዳልኩት፣ የሁለቱም የአማራም የአሮሞም መገኛቸው የኢትዮጵያ መሰራች የኢትዮጵ ቀጥተኛ ተወላጅ የሆነው እና ፈላስፋ የነበረው ደሸት ነው። ደሸት ማጂን፣ ጂማን፣ መደባይን፣ እና መንዲን ወለደ ብለናል። ለመድገም ያህል፣ ማጂ የአማራን ዝርያ ያስገኙትን ማራ/አማራ/ን እና ጃማን ወለደ። ከጋፋት ነባር ነዋሪዎች ጋር መዋጋት ሲለለቻቸው ከጎጃም ተንቀሳቀሰው ከሌሎች ማሕበረሰቦች ጋር ተቀላቀሉና የራሳቸውን ቋንቋ አማርኛን ፈጠሩ። ደሸት፣ ልጆቹ እና የአማራ አባት ማራ ይናገሩት የነበረው ፊደሉ በዚህ መጽሐፍ የመጀመሪያ ሽፋን ላይ የሚታየውን የሱባን ቋንቋ ሳይሆን አይቀርም። የግዕዝና የሱባ መዝገብ ቃላት፣ በሱባ የተከተቡ መጣጥፍ እና የሱባ ፊደላት ተገኝተው በእጃችን ስለአሉ ግን ጥንታውያን አባቶቻችን በሱባ ፊደላት መጻፋቸው እሙን ነው። በኋላ የማራ ልጆች አማርኛን ፈጥረዋል። አጎቶቻቸው መደባይ፣ ጂማ እና መንዲም እንዲሁ አዲስ መሬት እና ግዛት ለመያዝ ከጎጃም እየራቁ ሄዱ እና ከሌሎች ኢትዮጵያውያን እና ከምሥራቅ አፍሪካ ከ አፍሪካ ቀንድ ሀዘቦች ጋር በፈጠሩት መስተጋብር የተነሳ ዛሬ አሮሞኛ እያልን የምንጠራውን የራሳቸውን አዲስ ቋንቋ ፈጠሩ። አማራ እና አሮሞ በፈጠራቸው ሁለቱ ቋንቋዎቻቸው ሳቢያ ሁለት የተለያዩ ጎሣዎች ሆኑ። ቋንቋም

የጎሣ መስፈርት ሆነና አማርኛ ወይም አሮሞኛ የሚናገር ማንኛውም ሰው ከቋንቋው አንጻር አማራ ወይም አሮሞ ይባል ጀመር። ክሥነ-ሕይወት ወይም ክስነ-ዘር አንጻር ግን ክእንድ ምንጭ የመጡ በመሆናቸው አማራም አሮሞም ሥራ-መሠረታቸው አንድ ነው። ማንም ልጅ በመወለድ ወይም በጉዲፈቻ በማደግ አማራ ወይም አሮሞ መሆን ይችላል። ቋንቋ የጎሣ መለያ መሥፈርት ነውና። ሁለቱም፣ የአማራም የአሮሞም ጎሳዎች በዚህ መልክ ኢትዮጵያ ውስጥ ተፈጥረው ይኸው አስከፊ በኢትዮጵያ ውስጥ ይኖራሉ። የአመጣጣቸው እና አኗኗራቸው ሁኔታ ተጨባጭ እና ጠንካራ አውነታ ነው።

ግለሰቦች በተፈጥሮአዊ መንገድ ቋንቋን ሲለምዱ ለሚለምዱት ቋንቋ ባሕል፣ ልምድ፣ ሃይማኖት እና ሥነ-ልቦና እና ያኗኗር ይትባሕሉት ይገባሉ። ይማረካሉም። (ይጋሰጣሉ።) በዚህ ምክንያት ከቋንቋው ባለቤቶች ጋር ራሳቸውን ያመሳሰላሉ፣ ያዋህዳሉ። ሆኖም ከኗሪው ጋር አየተጋቡ ካልተቀላቀሉ በስተቀር በደም ራሳቸውን ነው የሚሆኑት። ከተጋቡና ከተዋለዱ ግን ልጆቻቸው እና 2ኛ፣ 3ኛ 4ኛ ትውልድ ዝርያዎቻቸው የተቀላቀሉ ጎሣ አባላት ይሆናሉ።

የትግራይ ራያ አሮሞዎች ለዚህ ዓይነት ምሳሌዎች ናቸው። በደም አሮሞዎች ሲሆኑ በጎሣ ግን ያፍ መፍቻ ቋንቋቸው ትግርኛ በመሆኑ የትግራይ ጎሣ አባላት ሆነዋል። ጥቂቶች ግን ልሳነ-ክልኤ ሆነው ትግርኛም አሮሞኛም ይናገራሉ። ጎሣ የሚወለነው አፍ በፈቱበት ቋንቋ በመሆኑ እነዚህ ልሳነ ክልኤ የሆኑ ግለሰቦች በጎሣ ረገድ የትግራይም የአሮሞም የሁለቱ ጎሣዎች አባላት ናቸው። ሆኖም በአካባቢው የበላይነትን የያዘው ቋንቋ ባሕሉን፣ ወጉን፣ ሃይማኖቱን፣ ሥነ-ልቦናውን እና የአኗኗር ይትባሕሉን ለለሚጭንባቸው ጎሣቸው የዚሁ ቋንቋ ጎሣ መሆኑን አይቀርም።

ጠቅላላ ለማድረግ፣ ዘር፣ ጎሣ እና ነገድ ሰነ-ሕወታዊ፣ ሰነ-ልሳናዊ እና ባሕላዊ ዳራ ያላቸው አምደ-ቃላት ናቸው። ጎሣቸውን እና ነገዳቸውን መወለን ያለባቸውም ግለ-ሰቦች ራሳቸው ናቸው። ለምሳሌ አንድ ሰው አሮሞኛ አቀላጥፎ አየተናገረ ያፍ መፍቻው ግን አማርኛ ቢሆን ጎሣውም አማራ ነው የሚሆነው። ሆኖም የአሮሞ ጎሣ አባል መሆን ቢፈልግ የሚከለክለው ነገር የለም። የሚፈልገውን መሆን

ይችላል። ይህ የማይነካበት ሰብአዊ መብቱ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ የማንኛውም ጎሣ እና ነገድ አባል ተደርገው መቆጠር የማይፈልጉ ግለሰቦች ይኖራሉ። ኢትዮጵያዊ ወይም ሰብአዊ ተደርገው መታየት ብቻ ይሆናል የሚፈልጉት። መብታቸው ነው። የድራግ ልጆች ለዚህ ጥሩ ምሳሌዎች ናቸው። ልሳነ-ብዙ፣ ባሕሉ-ብዙ፣ አፍቃሪ-ሰብዕ ናቸው። አንድ የድራግ ሰው አሮሞኛ፣ አማርኛ፣ ሶማልኛ አልፎም አረብኛ አቀላጥፎ ሲናገር መስማት የተለመደ ነገር ነው። ባመዛኙ ጎሣቸው የሚወለንበት አንድ ያፍ መፍቻ ቋንቋ ይኖራቸዋል። ወላጆቻቸው ምንም ዓይነት ቋንቋ ይናገሩ፣ የማንኛውም ጎሣ አባላት ይሁኑ፣ የድራ ልጆች ልሳነ-ብዙ ናቸው። ይሁን እንጂ ቋንቋ-ተኮርኞች አይደሉም። ለድራዎች ቋንቋ መግባቢያ እንጂ መለያያ አይደለም። በቋንቋ፣ በባሕል እና በለን-ልቦና ተቀላቅለው እና ተዋህደው የድራ ልጆች አንድ ሆነዋል። የሐረር ልጆችም እንዲሁ ናቸው። የሚያስተላለፉቸው ኢትዮጵያዊነት ነው። ድራ እና ሐረር ጎሣ ቀልጦ የሚዋሃድባቸው ለመላዋ ኢትዮጵያ አርአያ የሆኑ የአንድነት እና የፍቅር ማለሮዎች ናቸው።

“ብሔር” የሚለው ለእንዴት ይታያል? የኢትዮጵያ ተማሪዎች እንቅስቃሴ አራማጆች “ብሔር” የሚለውን ቃል አላግባብ ተጠቅመውበታል። ጌላቀርነትን ያንጸባርቃል በሚል ከጎሣ ጋር አምታተውታል። ስህተት ነበር። ብሔር ጎሣን አይተካም። ቦታን ነው የሚያመለክተው። ብዙውን ጊዜ ትልቅ ወይም ትንሽ አካባቢን ይጠቁማል። ለምሳሌ ቡልጋ፣ ሸንክራ፣ ምንጃር ተጉለት፣ ዳምት፣ ዘን፣ ጨልያ፣ ለላሌ፣ ተምቤን፣ እና ጨርጨር የሚሉትን መጥቀስ ይቻላል። ለዚህ ነው በኔ ዕድሜ ከነበረው ከዚያ ተራማጅ ትውልድ በተቃራኒው የነበሩት በሳል ለዎች የትውልድ ቦታቸውን ሲጠቅሱ “ዘብሔረ ቡልጋ፣ ዘብሔረ ዘን፣ ዘብሔረ ተምቤን ወዘተ” ይሉ የነበረው። በዚህ ረገድ “ዘብሔረ አሮሞ፣ ዘብሔረ አማራ” ማለት ትክክል አይደለም። ግልጽ ለመሆን “የአሮሞ ጎሣ፣ የአማራ ጎሣ” ነው ማለት ያለብን።

ብሄሮችና ብሄረሰቦች እንዴት ይታያሉ? ብሄርና ብሄረሰብ የሚሉት ፅንሰ ሃሳቦች ወደ ኢትዮጵያ ተማሪዎች እንቅስቃሴ ውስጥ የገቡት ተማሪዎቹ ማርክሲዝም-ሌኒኒዝም-እስታሊኒዝም-ትርጉሰኪዝም በሚያጠኑበት ወቅት ነበር። ክእንዚህ ክላራቱ ኢዝምች ባለቤቶች

ዋናው ኮምፍረስቲ የሩሲያው ጆሴፍ እስታሊን የዛሬ መቶ ዓመት ገደማ በሶቭየት ሕብረት ምስረታ ወቅት ያቀነቀነው ሃሳብ ነበር።

በዚያን ወቅት ስታሊን «የብሄሮች የራሱን እድል በራሱ የመወሰን መብት እስከመገንጠል» የሚለውን ጨመረበት እና ፕሮፖጋንዳውን ሠራ። ሆኖም አንዳንድ ብሔሮች ከሕብረቱ መውጣት(ከሶቭየት ሕብረት መገንጠል) ሲፈልጉ ግን በወታደር ኃይል አመቃቸው። ስታሊን ስለ ብሔር ብሔረሰቦች ጥያቄ ያቀረበውን ሃተታ የመሰረተው፣ የፖሊሽዋ ሲቪል ዴሞክራት ሮዛ ሱክዘምበርግ (1909) በከተበቸው እና ቭላዲሚር ኢሊች ሌኒን በዓፈው ጽሁፎች ላይ ነበር።

ስታሊን ጽሁፉን መጀመርያ በ1913 ሲያሳትም ብሔረሰቦች የሚለውን ፅንሰሃሳብ «አንድ ጂኦግራፊያዊ አካባቢ እና አንድ ዓይነት ቋንቋ የሚጋሩ፣ ተመሳሳይ ስነ-ልቦናዊ አመለካከት እና አንድ አይነት ባሕር ያላቸው ሕዝቦች» ብሎ ነበር የፈታው። እነዚህ አራቱ ነጥቦች የስታሊን አበይት መሰፈርቶች ነበሩ። ይሁንና የስታሊን ፍቺ ሁሉ-አቀፍ አልነበረም። በአንዳንድ የሶቭየት ሕብረት ክልሎች እና በምስራቅ አውሮፓ ብቻ ነበር የተሰራበት። ለምሳሌ በፈረንሳይ እና በእንግሊዝ ሲተገበር አይቻልም ነበር። (አልተሠራበትም።) በኢትዮጵያም ባጠቃላይ የሚሠራ አይደለም። ሁሉም የስታሊን መሰፈርቶች የኢትዮጵያን እውነታ አያሟሉም። የአማራ እና የኦሮሞ ጎሳዎችን እንደሰድ፣ አማርኛ እና ኦሮሞዎች በየትኛውም እካባቢ ቢኖሩ እያንዳንዳቸው መጠነኛ የድምፅ ቅላጭ እና የቃላት ልዩነት ይኖራቸዋል እንጂ በየቋንቋዎቻቸው ይግባባሉ። ምክንያቱም ሁሉም አማርኛ የአንድ የአማራ ጎሳ፣ ሁሉም ኦሮሞዎች የአንድ የኦሮሞ ጎሳ አባላት ስለሆኑ ነው። ሆኖም ሁሉም አማርኛና ሁሉም ኦሮሞዎች ለየራሳቸው ባንድ ክልላዊ አካባቢ አይኖሩም። በስነ-ልቦናዊ አመለካከት እና በባሕርም እንዲሁም አንድ ወጥ አይደሉም። በሽዋ አማራ እና በጎጃም ወይም በጎንደር አማራዎች መካከል ልዩነት አለ። በኦሮሞም እንዲሁ ነው። በወለጋ፣ በባሌ፣ በአርሲ፣ በሽዋ እና በሐረር ኦሮሞዎች መካከል አንድነታቸው በቋንቋ ነው እንጂ በባሕር ልዩነት አለ። ስለዚህ የስታሊን የብሔር ብሔረሰብ መሰፈርት ከቋንቋ በስተቀር ሌላው አይሠራም። ቋንቋ ደግሞ በዚህ ጽሁፍ አንደተገለፀው (እንደተሠራበት) መሰፈርትነቱ ለጎሳ ነው። ስለዚህ ለኢትዮጵያ አውድ ተለማማዊው

አገላለጽ «የብሔረሰብ ጥያቄ» የሚለው ሳይሆን «የጎሳ ጥያቄ» የሚለው ነው።

“ሀገር” የሚለው እሳቤም የተለያዩ ጎሳዎች የሚኖሩበትን ስፊ ክልል የሚያመለክት ቃል ነው። ለምሳሌ ጎንደር፣ ጎጃም፣ ወለጋ፣ ሸዋ፣ ባሌ፣ አርሲ፣ ሐረር፣ ኢሉባቦር፣ ሊዳሞ፣ ከፋ፣... አንደማለት ነው። በቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዘመን “ጠቅላይ ግዛት” ይባል ነበር። ለደርግ ጊዜ «ክፍለ-ሐገር» ብለውታል። አሁን ደግሞ ምናልባት “ክልል” የሚለው ቃል ይቀርበዋል።

ከላይ በቀረቡት አንቀጾች “ጎሳ፣ ነገድ፣ ብሔር እና ሀገር” የሚሉትን ጽንሰ-ሀሳቦች አብራራን። እነዚህን አምደ-ቃላት ግልጽ ለናደርግ በጎንገዝ በውኸንብር ሐይቅ ውስጥ መዋኘት ነበር የሚሆንብን። “የብሄር ጥያቄ” የሚለውን ሐረግ በተመለከተም አባባሉ ስህተት ነው። ብሔር የሚለው ቃል ሀገር ከሚለው ጋር ሊነፃፀር አንስተኛ አካባቢን ያመለክታል። እንደ ኢትዮጵያ ዓይነት-ዋን ሰፊና ትልቅ አገር መግለጽ አይቻልም። “ብሔር” ነጠላ ቁጥር ሲሆን ብዙ ቁጥሩ በግዕዝ “ብሔራት” ባማርኛ ደግሞ “ብሔሮች” ነው። ስለሁሉም ብሔሮች ጥያቄ መናገር ሲፈለግ “የብሔራት ጥያቄ” ማለት ይኖርብናል። ሁሉንም የኢትዮጵያን ክፍላተ-ሐገራት ለመጥቀስ “አሕጉራተ - ኢትዮጵያ” እንላለን። መላዋ ኢትዮጵያ ደግሞ “ሀገር” ከምትባል “ዜጋ” ብትባል ተገቢ ነበር። ዜጋ ማለት ኢትዮጵያዊ ዜግነት ነው። ሆኖም በሰፊው ስለተለመደ “ሀገር” የሚለውን መጠቀም እንቀጥላለን። “ብሔራዊ ቋንቋ” የሚለውም እንዲሁ ነው። “ብሔራተ-ቋንቋ” ቢባል ይሻላል። “ልሳነ-ብሔራት” ደግሞ ይበልጥ የተሻለ ነው።

ይህን የጎሳ እና የዘር ጉዳይ ራቅ አርገን በንመለከት፣ “ጎሳ” የግዕዝ ቃል ሲሆን ግሉ “ጎሠ” እንደሆነ አስተውላለን። የሥርወ-ቃሉ ጥልቅ ፍቺ “ተናገረ” ማለት ነው። በዚህ ጽሁፍ ስዎችን በአፍ መፍቻ ቋንቋቸው እንዲመድብ ተደርጎ ተገልግሎታል። ቀደም ብዬ እንደገለጽኩት ከ“ዘር”፣ ከ“ደም” ወይም ከሥነ-ሕይወታዊ አመጣጥ ጋር ምንም ዝምድና የለውም። ለምሳሌ የኦሮሞና አማራ የዘር ምንጫቸው ነቢይ ከነበረው ንጉሥ ክደሽት/ደሴት/ እንደሚነሳ አጠነናል። የሁለቱም፣ ማለትም የኦሮሞም የአማራም ወላጅ አባት እና አያት ደሽት ነው ብለናል። የደሽት ቅድመ-አባትም የላሌም/የኢሩሳሌም/

ንጉሥና የአግዚአብሔር ዓቢይ ካህን የነበረው የመልክዴዴቅ ልጅ የሆነው ኢትኤል ወይም ኢትዮጵ አንደሆነ ተመልክተናል። የላሌም ንጉሥ ይባል የነበረው ታላቁ ካሕን መልክዴዴቅ የባቢሎን ንጉሥ እና የባቢሎን ግንብ አሠሪ የነበረው የናምሩድ ተወላጅ ነው። ናምሩድ የኖላ ዝርያ ሲሆን ኖላም የማቱላላ፣ የሄኖክ፣ ሄኖክም የአዳም እና የሄዋን ልጅ ለባትኛ ልጅ ነው። ብናምንም በናምንም፣ ብነቀበለውም ባንቀበለውም፣ ትክክለኛው ሥነ-ሕይወታዊ ወይም ዘራዊ አመጣጣችን ይህ ነው። ይህን የሚለው ማን ቢወልድ ማን ብለን ሰንጠይቅ የምናገኘው የዘር ሃረጎችን ነው።

ቋንቋን በተመለከተ ደግሞ የባቢሎን ግንብ ክላሲካል ጽሑፍ ሁሉም ልሳነ-ሰብዕ ይባል የነበረውን የሱባን ቋንቋ ነበር የሚናገሩት። አግዚአብሔር የአማጽያኑን ቋንቋ ከቀያየረባቸው እና የባቢሎን ግንብ ከፈረሰ በኋላ ግን የሱባ ቋንቋ የካሕናቱ ብቻ መገልገያ ሆኖ ከመልክዴዴቅ ወደ ኢትዮጵ፣ ከኢትዮጵ ወደ ደሸት (ደሴት) ከደሸት በክህነት ስሙ አለያኤል ወደ ሚባለው ወደ ኦሴ ወይም አዲ አየተላለፈ እሱን በቂም በቀል በሰተ አርጅናው ገድላ በዙፋኑ ላይ የተቀመጠው ንግሥት ላባ ከንጉሥ ለለሞን የወለደችው ቀዳማዊ ምኒልክ በአዋጅ እስካጠፋው ድረስ በኢትዮጵያ ውስጥ ለ1000 ዓመት ሲነገር ኖሯል። የኢትዮጵ ሥርወ-መንግሥት የመጨረሻዋ ገዢ ንግሥት ላባ ነች። አኛ ኢትዮጵያውያን የሱባን ቋንቋ እና ለዚህ መጽሐፍ የሸፋን አርማ ዕንዲሆን የተደረገውን የሱባን ፊደል ያገኘው በዚህ ሁኔታ ነው። የባቢሎን ግንብ ታሪክን ተረት ነው ብለን ብንተውው አንኳ የሱባን ቋንቋ ሕልውና ልንክደው አንችልም። ምክንያቱም ፊደሉ፣ መጣጥፎቹ እና መዝገብ ቃላቱ በእጃችን ይገኛሉና። ስለዚህ ሥነ-ልሳናዊ በሆነው "ጎሣ" በሚለው ቃል እና ሥነ-ሕይወታዊ በሆነው "ዘር" በሚለው ቃል መካከል ልዩነት አንዳለ መገንዘብ ይኖርብናል። ምንም እንኳን የለው ዘር በሙሉ ምንጩ አንድ ቢሆንም በሂደት አየተራባ በተለያዩ አካባቢዎች በመኖሩ የተነሳ የተለያዩ ቋንቋዎችን መናገር ሲጀምር የተለያዩ ጎሣዎች ባለቤቶች ሆኗል። በሱ ስርም አያሌ ነገዶችን አፍርቶአል።

የዝርያ ብዙሃንነትን በተመለከተ "ኅብረ-ብሔራት" ማለት ተሰማሚነት አለው። ኢትዮጵያ የበርካታ ዝርያዎች ሀገር መሆኗን ከማመልከቱም በላይ ዝርያዎቹ ኅብረት ፈጥረው በሰላም አብረው መኖራቸውንም ያመለክታል።

ከክርስቶስ ልደት በፊት በ1000 ዓ.ዓ ገደማ የወንድማማቾቹ የጀማ እና የማራ (አማራ) ልጆች ከነባር የጋፋት ሕዝቦች ጋር መዋጋት ስለቻቸውና ወደ ምስራቅ አቀኑ። በዛም የጀማ ልጆች ዛሬ ሸዋ በሚባለው ውስጥ አንድ ወንዝ አገኙና ለአባታቸው መታለቢያ እንዲሆን ጀማ ብለው ጠሩት (አሁን ዠማ ይባላል)። ማራ (አማራ) ዎች የለፈሩባቸውን ቦታዎች ሸበል በረንታ፣ ዑሬሬ፣ ግራርጌ፣ አዲስጌ፣ መራ (አሁን መራ-ቤቴ)፣ አማራ ላይንት፣ ሊኮ (አሁን ወሎ)፣ ካቢ እና ገነቴ (አሁን የጁ) አያሉ ጠሩአቸው። (40)

ጀማዎች የግራኝን ወረራ አጥብቀው በመቃወማቸው በአህመድ ግራኝ ክፉኛ ነው የተገዱት። ግራኝ ለደጋሬዎቹ አረቦች (ኢትዮጵያን የማጥፋት ዓላማ ይዘው ላስታጠቁትና ከጎኑም ተለልፈው ለተዋጉለት አረቦች) በባርነት ሸጣቸው። ሆኖም የተ ጫኑባቸውን መርከቦች እስፔናውያን ማረኩዋቸውና ዛሬ በለማቸው በጀማ ጃማካ ወይም ጃማይካ በተባለው አገር በባርነት ኖሩ። (41) አገሪትዋም በለማቸው ትጠራ ጀመር። ጀማዎች፣ ማለትም የአሁኖቹ ጃማይካዎች ኢትዮጵያን ከልክ በላይ የሚያፈቅሩትና ራሳቸውንም አንደ ኢትዮጵያውያን የሚቆጥሩት ያለምክንያት እይደለም። ምንም እንኩዋን የታላላቆቹ የኢትዮጵ እና የደሸት ዘር መሆናቸውን አአምርአቸው ቢረላውም የደማቸው ነፍስ ለለእስታወለው ኢትዮጵያውያን ነን ብለው ግዕዝን እስከመማር እና የኢትዮጵያ ተዋህዶ ቤተክርትያን እባላት እስከ መሆን በቅተዋል። በተጨማሪም አረንጉዋዬ፣ ቢጫ እና ቀይ የሆነችውን ማንነታችንን ያልተረዳን ሰዎች የምንንቃትን ስንድቅአላማችንንም የራሳቸው አርማ አድርገው በኩራት ያውሰበልባሉ። ከአንማይና ዘረ-ደሸቶች በተጨማሪ፣ የአባታቸውን ለም አሁን ድረስ ጠብቀው ያቆዩ ጥቂት የአማራና የመደባይ የሥጋ ዘመዶች በጎጃም ውስጥ አሉ። የቀሩት ግማሾቹ በሰተ ለሜን ዛሬ ጎንደር እና ትግራይ ወደ ሚባሉት ክልሎች፣ ግማሾቹ በሰተ ደቡብ ወደ ወለጋ እና አናሪያ (አሁን ሊሙ) ወደሚባሉት ቦታዎች ሄደዋል። ተሰ በቀስ ቁጥራቸው ሲበረክት ደግሞ ወደ ባቢ (አሁን ባሌ)፣ ሰማሊያ፣ ኬንያ (በቦረና በኩል)፣ ሩዋንዳ (የሩዋንዳ ቱቲሲዎች አርሞ መሆናቸውን ያምናሉ፣ ኢትዮጵያዊ መልክም ይታይባቸዋል፣ ሁቱዎች ሲያጠፉባቸው ሲፎከሩ ወደ ሃገራችሁ ኢትዮጵያ ተመለሱ አያሉ ነበር።) አልፎም እስከ ኒጆር እና ማደጋለካር ድረስ ዘልቀዋል።

ማደጋሰካር ውስጥ በእርምጃ ቋንቋ የሚናገሩ ያገራቱ ዜጎች እንደነበሩ እዚያ ይኖር የነበረ አንድ ቅደም ተከተል ከ45 ዓመት በፊት አጫውቶኛል። የማሊ ህዝብም የእርሞ ተወላጅ ነው። በእርምጃ «ማሊ» ማለት «ምንድነው?» ማለት ነው። ማሊ የሚኖር ሌላ ኢትዮጵያዊ ቅደም ተከተል ከማሊያውያን ጋር በእርምጃ ቋንቋ ይግባባ ነበር።

አፍሪቃን ሲያካልሱ ቆይተው በተለያዩ ጊዜያት ወደ አገራቸው ወደ ኢትዮጵያ የሚመለሱ እርሞዎች ብዙ ናቸው።

ኢትዮጵያውያን የታሪክ እዋቂዎችን ለምሳሌ አለቃ አጽመ-ጊዮርጊስን፣ አለቃ ታዩንና አልፎም አቶ ተክለጸድቅ መኩሪያን እርሞዎች በሞሃምቢክ፣ ማደጋሰካርና ኬንያ በኩል ከአስያ መጡ ለማለት ያነሳላቸው ምክንያት ይህ ሊሆን ይችላል።

በዛሬዎቹ ጎጃም፣ ወለጋ እና አናርያ የቀሩ በርካታ መደባዮች የጥንት አባቶቻቸውን የመልክጼዴቅን የንጉሥ ገንጠል እና የላሌም (የኢየሩሳሌም) ከፍተኛው ካህንን፣ የኢትዮጵያን የዘርያውን የደሸትን (የእርሞና የአማራ አባት)ን መንፈሳዊና አእምሮአዊ ባሕል ቀዳማዊ ምኒልክ የሃይማኖት ጭፍጨፋ እስከ አካሄደባቸው ጊዜ ድረስ ሳይለቁ ጠብቀው በመያዝ ቀላውስት፣ ፈላስፎች እና ሊቃውንት አየሁ ነበር።

ቀዳማዊ ምኒልክ መደባዮችን በከፊል የጨፈጨፋቸው ኢትዮጵያን ወደ አይሁድ ምድርነት ለመቀየር የነበረውን መሰሪ አቅድ በመቃወማቸው ነበር። በሚያሳዝን ሁኔታ እነሱንና መጽሐፎቻቸውን አጠፋ። ከአንድ ሺ ዓመት በሁዋላ እየሱስ ሲወለድ ወደ አኢየሩሳሌም እየመራ የሚወስዳቸው ከኩብ ምስል ያለበትን እርማቸውንና የጥበብ ብልሃት ምልክታቸውን ለውጦ በዙፋኑ ላይ የይሁዳ አንበላን ምስል አደረገ። አንዳንድ መደባዮች ጭፍጨፋውን በመፍራት በጥንቱ የሱባ ቋንቋ የተጻፉ መጽሐፎቻቸውን ደበቁ ወይም ለቀዳማዊ ምኒልክ እስረከቡ፣ እና አሱም የወረላቸውንና በጁ የገቡትን መጽሐፎች በሙሉ አቃጠላቸው። በዚህ ያዘነ አንድ መደባይ መጽሐፉን ለንጉሡ አላሰረከብም ብሎ ሰላሙ አብልጷታል። ጥቂት ቆየት ብሎ ሳሚን ሲያርዳት የተወሰነ ጽሁፍ በስጋዋ ላይ ማግኘቱ ተዘግቧል። እሱና ልጆቹ አንዳንዶቹን ፊደሎች አገጣጥመው ለመተርጎምና ስለታሪካቸው ፍንጭ ለማግኘት በመሞከራቸው መደባይን "እርሞ" ብሎ መጥራት

ተጀመረ። በሱባ ቋንቋ «እርሞ» ማለት «አውቀት ገላጭ፣ ተርጓሚ፣ በለው ልብ ውስጥ ያለውን የሚያነብ ብልጎ ሰው» ማለት ነው። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ «መደባይ» የሚለው መጠሪያ አየቀረና «እርሞ» የሚለው አየጎላና እንደ ለደድ እላት አየተዛመተ መጣ።

የቀዳማዊ ምኒልክን መንግሥት እንዲያገለግሉና የአጋዚን ዛህል እንዲላበሱ የተገደዱ መደባዮች (እርባ ሺ የጋዛ ሰዎች፣ ሃያ ስምንት ሺዎቹ ጄቡላይቶች/ኢያቡሳውያን/፣ ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር ከእስራኤል መጥተው የነበሩ) የታላላቅ አባቶቻቸውን የኢትዮጵያን የደሸትን የሱባ ቋንቋ እርማፍ አድርገው ትተው የግዕዝ ተናጋሪዎች ሆኑ። እነዚህ አጋዚያን አቡሳውያን ይባላሉ። ራሳቸውን ያዳቀሱ ነገዶች ናቸው። ሐበሻ ወይም አበሻ የሚለው ቃል «ድብልቅ» ወይም «ከልሰ» አለዛም «አበላ» የሚል ክብር ነኪ ፍቺ አለው። የተከበረውን ኢትዮጵያዊ ማንነታቸውን ከእስራኤል ክልሶች ጋር ማምታታት ካላስፈለገ በስተቀር የአማራ ብዙጋን አበሾች አይደሉም። ኢትዮጵያውያን የኢትዮጵ ልጆች ናቸው። የኢትዮጵ ልጆች ስለሁኑም ኢትዮጵያውያን ናቸው። ኢትዮጵያውያን ተብለው ነው መጠራት ያለባቸው። ቀዳማዊ ምኒልክ አግኝተውትን ሥልጣን ላይ አውጥቶ መንግሥታቸውን፣ ቀደም ሲል አንደገለጽኩት፣ የሰለሞን ሥርወ-መንግሥት የተባለውን በኢትዮጵያ መሰረተ።

በዘመነ-መሳፍንት ማብቂያ ላይ የሸዋው ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ጎንደርን ማዕከል እድርጎ ራሱን «የጋላ እና የአቢሲኒያ ንጉሥ» አያለ ይጠራ ከነበረው መንግሥት እውቅና ውጪ የራሳቸውን ግዛት መሰረቱ። ልጆቻቸው ንጉሥ ኃይለመለኮት እና ዳግማዊ ምኒልክም እንደዚያው በማድረግ ቀጠሉ። እነዚህ ሶስቱም ራሳቸውን ከአግኝቲ (አበሻ፣ አቢሲኒያ) ጋር አገናኝተው የሰለሞናዊውን ሥርወ-መንግሥት ይጠቅሱ ጀመር።

እዩ ምኒልክ ከሰለሞናዊው ሥርወ-መንግሥት እና ከአግኝቲ ጋር አለኝ ለሚሉት ትስስር እውቅና ሲለጡ «ንጉሠ-ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ ስዩመ እግዚአብሔር ድል አድራጊው የይሁዳ አንበላ» ብለው ራሳቸውን ጠሩ። ምንም እንኳ እነዚህ ሶስቱ ነገሥታት ከአግኝቲ ጋር የነበራቸውን ግንኙነት ብቻ ቢጠቅሱም የእርሞ ሥራ-መሠረታቸው የሚካድ አይደለም። የይኩኖ አምላክ (ተስፋ ኢየሱስ) የልጅ

ልጆች፣ የጊፍቲ መንዲያ እና የአቤቶ ያቀብ ልጅ ተወላጆች ናቸው። እቤቶ ያቀብ የአፄ ልብነ-ድንግል ልጅ ነው። አናቱ እሌኒ ሞገሳ 3ኛው የደዋርው የቱሎ በዴሳ ሴት ልጅ (ያን ጊዜ ሐረርጌ የደዋር አካል ነበር) ናት። በዚህም አጼ ምኒልክ ቢቀበሉትም ባይቀበሉትም፣ በዛም እነሱም፣ በደም ስራቸው ውስጥ የአርዎ ደም ነበር።

የሀያው አግዚአብሔር ሊቀካህናት የሳሌሙ ንጉሥና የካህኑ የኢትዮጵ ዝርያ የነበረው ትልቁ የአርዎ ሕዝብ ከመነሻ ቦታው አየተሰየ ሲበታተን፣ ቀላውስቱም በአይሁድ እምነት ሲዋጡ ወይም ከጥንት የሃይማኖት፣ የታሪክና የፍልስፍና መጽሐፎቻቸው ጋር ጨርሰው ሲጠፉ፣ ውጤቱ በርካታ አማልክትንና መናፍስትን ለምሳሌ እንደ ወቃቤ፣ ዛር፣ አቴቴ፣ ኢሬቻና የመሳሰሉትን ማምሰክ ሆነ። እንደዚህ ዓይነቱን አምልኮ የጥንት አባቶቻቸው እነ መልክጸዴቅ፣ ኢትዮጵና ደሸት አንደ ጣኦት አምልኮ ነበር የሚቆጥሩት። ከጊዜ በኋላ አማሮች ዘመዶቻቸውም ዳካቸውን ተከተሉና ብዙዎቹ በክርስትና እምነት ሽፋን እነዚህን የአርዎ መናፍስት አምላኪና በአሎቻቸውን አከባሪ ሆኑ። ይህን ጉዳይ «ለኢትዮጵያ ስልጣኔ የአርዎ አስተዋጽኦ» በሚሰው መጣጥፌ አንደ ዘረዘርኩት አንባቢዬ ያስታውሳል።

«ሱባ፣ ልሳነ-ሰብ (ሰብአዊ ቋንቋ) ቀዳማዊ ምኒልክ ሥልጣን አስከፈዘበት ጊዜ ድረስ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ቋንቋ ነበር። ይኸውም ነገሥታቱ ትዕዛዞቻቸውንና መመሪያዎቻቸውን የሚጽፉበት እና የሚያውጁበት የመንግሥት የሥራ ቋንቋ ነበር።» (42) ቀደም ሲል አንደተመሰከተው በርካታ የመደባይ/አርዎ/ ተወላጆች የጥንት አባቶቻቸውን የመልክጸዴቅን፣ የኢትዮጵያን፣ የነቢዩ ደሸትንና አብራዊውን ሙሴን በአግዚአብሔር መንገድ (እንዲሄድ) ሰ40 ዓመት ያስለጠነውን የየትሮአብን ሃይማኖት አርግፍ አድርገው ትተው በሙሴ የተመለረተውን የአይሁድን እምነት ተቀበሉ። በዚህም የአግኦዲያንን አክብሮት አግኝተው ደማቸው ከስላምናዊው ደም ጋር ይቀላቀል ዘንድ በጋብቻ መዛመድ ጀመሩ። አማሮች ዘመዶቻቸው ግን ከዚህ ይልቅ የየግዛታቸው ንጉሶች፣ ወታደሮች፣ አገረ-ገዢዎች፣ ሀዝብ አስተዳዳሪዎች፣ ገበሬዎች፣ ነጋዴዎች፣ ቀላውስት እና ሲቃውንት መሆንን መረጡ። የቅርቡን ብናወላ አንኩዋን በስላምናዊው ስርወ-መንግስት ሥልጣን ላይ ከወጡ የአርዎ ዝርያዎች መካከል፣ ከዚህ ቀደም ስሙ የተወሰነው ይኩኖ አምላክ ይገኝበታል። የጊፍቲ መንዲያ

ልጅ ይኩኖ አምላክ በዛጉዬ ሥርወ-መንግስት ስሦስት መቶ አመታት ተቋርጦ የነበረውን የሰለሞንን ሥርወ-መንግስት በ13ኛው ክፍለ-ዘመን እንደገና ያስቀጠሰ ንጉሠ-ነገሥት መሆኑ አይዘነጋም።

ጎሳ እና ዘር የተሰኙትን ፅንሎ-ሃሳቦች፣ እዚህ ላይ ከይኩኖ አምላክ ጋር ብናዛምዳቸው፣ አባቱ እድምእስግድ ከአማሮች ጋር ተገብሶ ስስኖረ የመጀመሪያ ቋንቋው አማርኛ ከሆነ ጎሣው አማራ ነበር። አናቶቻቸው አርዎ የሆኑ የይኩኖ አምላክ ተወላጆች በልጅነታቸው መጀመሪያ በየትኛው ቋንቋ እንደተናገሩ አላውቅም፤ መጀመሪያ የተናገሩት አርምኛ ከሆነ ጎሣቸው አርዎ ነበር። መጀመሪያ የተናገሩት አርምኛ ይሆናል ብዬ አገምታለሁ፤ ምክንያቱም የሚያድጉት ከአናቶቻቸው ጋር ስለሆነ። የመጀመሪያ ቋንቋቸው አማርኛ ከሆነ ግን የጎሣ መስፈርት ቋንቋ ለሌላ ጎሣቸው አማራ ነው የሚሆነው። ስንግሥና ግን መስፈርቱ ቋንቋ ሳይሆን የዘር ሀረግ ነው። አንድ ስው የንጉሣዊ ደም ያሰው መሆን አስመሆኑን ማወቅ ሲፈልጉ የሚጠይቁት “ምን ቋንቋ ትናገራለህ?” ብሰው ሳይሆን “የማን ዘር ነህ?” ብሰው ነበር። የአርዎ ነገሥታት በአባት በኩል በዘራቸው የስላምናዊው ሥርወ-መንግሥት አባላት ናቸው። የንጉሣዊ አባልነትን ስማረጋገጥ ቋንቋ መስፈርት አይደለም። እነዚህ መኪንንቶች የይሁዳ ነገድ፣ ዘረ-አስራኤል ነን ለማለት ከጎሣ ይልቅ በነገድ ላይ ያተኩሩና ርቀው ይቆጥራሉ። ነገዶቻቸው ኢትዮጵያውያን መሆናቸውን አናውቃለን። በዙፋኑ ላይ መቀመጥ የሚችሉት የሰለሞን ዘር የሆኑ ናቸው ብሰው በሚያምኑት ኢትዮጵያውያን ዘንድ ሀጋዊነት እና ተቀባይነት ለማግኘት አልጋው ይገባናል የሚሉ መኪንንቶች የይሁዳ ነገድ፣ ዘረ-አስራኤል መሆናቸውን ዘራቸውን ቆጥረው ማስረገጥ ይጠበቅባቸው ነበር። የሆነ ሆኖ እናቶቻቸው አርዎ የሆኑት በአናታቸው በኩል ዘረ-አርዎ መሆናቸው በምንም ሂሳብ የማይካድ ሃቅ ነው። አፍ የፈቱት በናታቸው ቁዋንቁዋ ከሆነ ደግሞ በጎሳም በዘርም አርምነታቸው ያመዘናል።

የይኩኖ አምላክ የልጅ ልጅ አጼ አምደ ጽዮንም እንዲሁ አርምዋን ጃን ሞገሳ ዳዲን አግብቷል። የሉም የልጅ-ልጅ-ልጅ አጼ በዕደ ማርያም የሃረርዋን ደዋሮ ሙስሊም የገራድ መሐመድ በንቲን ሴት ልጅ አግብቶ፣ ከርሰትና አስነስቶና ዳግማዊት ጃን ከብራ እሌኒ አስኝቶ ንግሥት አድርጎአታል። ልጁ አጼ ናኦድም የሐረር አርዎ

የሆነችውን ናኦድ ሞገሳ እሌኒ 3ኛ ብሎ የጠራትን የቱሉ በዴሳን ልጅ አግብቷል።

ልጁ አጼ ልብነ ድንግል አባቱ ሊያርፍ ትንሽ ልጅ በነበረበት ወቅት አሮሞዋ አያቱ ንግስት ጃን ክብራ እሌኒ 2ኛ እና የቱሉ በዴሳ ልጅ የሆነችው ወላጅ እናቱ እሌኒ ናኦድ ሞገሳ 3ኛ ክቱሉ በዴሳ ጋር ሆነው ኢትዮጵያን ገዝተዋል። ብልህዋና ተከባሪዋ የአሮሞ ንግሥት እሌኒ ጃን ክብራ 2ኛ ከፖርቹጋል ጋር ለተመሰረተው ፖለቲካዊና ወታደራዊ ግንኙነት አጋዥ ጋይል ነበረች። የእሌኒ ናኦድ ሞገሳ ወንድም፣ ዶሪ ቱሉ በዴሳ ንጉሠ ባህራ-ነጋሽ ተብሎ ነግሦ የቀይ ባሕር እና የኤርትራ ገዢ ሆኗል። ሲሞት ልጁ ባሕራ-ነጋሽ ይሥሣቅ ዶሪ ቱሉ በዴሳ በእግሩ ተተክቶ ነግሷል። በዚህም የአሮሞ ንግሥቶች ልጆች በተዋረድ የአሮሞ ዝርያ ነገሥታት ሆነዋል።

ከዚህ ጋር በተያያዘ ታዋቂው የታሪክ ፀሐፊ ተክለ-ጳዴቅ መኩሪያ (የኢትዮጵያ ታሪክ) «ንግሥት ናኦድ ሞገሳ እሌኒ ሐድያ ናት» ብለው የጻፉትን እዚህ ላይ ማንላት ይኖርብኛል።(43) «ቱሉ በዴሳ» የሚለው ያባትዋ ስም አሮሞ መሆንዋን ያረጋግጣል። በተጨማሪ ሐረር ውስጥ እስከ ዛሬ ድረስ «በዴሳ» እየተባለ የሚጠራ ቦታ አለ። የቱሉ አባት አቶ በዴሳ ባላባት ሆኖ እሉን ለማታወስ ከጊዜ በሁዋላ በሉ ስም ቦታው በዴሳ ተብሎ ይሆናል። ወይም እሉ ከመወለዱ በፊት በዴሳ ተብሎ በዴሳን ለመክከር የተለየመ ነው። ሐድያ ውስጥ ግን እኔ እስከማውቀው ድረስ «በዴሳ» የሚባል ቦታ የለም።

አሮሞው በኢትዮጵያ በቀል ሕዝብ ሆኖ፤ በአግኦዚ የለለሞናዊው ስርወ-መንግሥት ንጉሳውያን ቤተሰብ አባላት ያን ያህል ሲከበርና በጋብቻም ተቀላቅሎአቸው ላለ ለምን ተገለለ? ለምንሰ “አረመኔ” እና “ያልተገረዘ” እየተባለ ተጠራ? ለምን እንደ ለደተኛና ወራሪስ ተቆጠረ? ሁለት ምክንያቶች አሉ። መደባይ፣ የአሮሞ ግንዱ ከሦስት ሺ ዓመት በፊት “አሮሞ” የሚል አዲስ ስያሜ ተሰጠውና መደባይ የሚለው ጨርሶ ተረሰ። ጥቂት መደባዮች ብቻ የቆየውን መጠሪያቸውን/መደባይ የሚለውን/ እነደያዙ መኖር እና መበልጸጋቸውን ቀጠሉ። አሁንም ድረስ በዚህ ስም መደባይ ዛና እና መደባይ እየተባሉ በትግራይ ውስጥ እና በወንበርማ አካባቢ በጎንደር

አሉ። አዲሱን መጠሪያ (አሮሞ የሚለውን) የያዙት ግን መደበኛውን መኖሪያቸውን እየተዉ በኢትዮጵያ ውስጥና በውጭ አገሮች አዳዲስ መኖሪያ ፍለጋ ተበተኑ። ያገራቸውን ድንበር አቋርጠው ሄደው ብዙ ዓመታት ያስቆጠሩ አሮሞዎች በኢትዮጵያውያን ዘመዶቻቸው ፈጽሞ ተረሉ። ከብዙ ዓመታት መለየት በሁዋላ ተመልሰው ሊመጡ እንደ ወራሪ ተቆጠሩ። ከኢትዮጵያ ላይወጡ የኖሩት አሮሞዎች በሙሰሊሙ አህመድ ግራኝ እና እንደገና በተመሰረተው ሰለሞናዊ ስርወ-መንግሥት ስር በነገሡ (እንደ እውነታው ግን ራሳቸውም አሮሞዎች በነበሩ) ክርስቲያናዊ ነገሥታት መካከል ጦርነት ሲካሄድ አጋጣሚውን ተጠቅመው አዳዲስ ለም መሬቶችን ተቆጣጠሩ። በዚህም አህመድ ግራኝን ባለመውጋታቸውና ገለልተኛ በመሆናቸው እንደ ጥቅመኛና ከሃዲ ተቆጠሩ።

እንደ እውነቱ ከሆነ ለአሮሞ ንጉሣዊያን ቤተሰብ ቅርብ የነበራቸው የአሮሞ ጎሣ መሪዎች ዝና የወደቀበት ዋናው ምክንያት አንዳንዶቹ ለአህመድ ግራኝ በመወገናቸው ነው። መጀመሪያ ላይ ከአሮሞ የጎሣ መሪዎች አንዱ የሸዋው አባ ጉቺ ኤልማያ በቱርክ፣ በአረብ፣ በሶማሊ፣ እና በአህመድ ግራኝ የአዳል ጦር ሰራዊቶች ላይ መሬት ጠብ የማይሉ መርዛማ ቀስቶችን እያዘነቡባቸው ከባድ ጉዳት አድርሰውባቸው ነበር። ይህ የሆነውም በባዱቄ (በሁዋላ ቢሾፍቱ በቅርቡ ደግሞ ደብረ-ዘይት በተባለው) ጦርነት ነው። ኢላማቸውን በማይስቱት ከአባ ጉቺ ኤልማያ ሰራዊት በሚተኮሉት ቀስቶች የሉ ሠራዊት ክፉኛ መጎዳቱን የተገነዘበው ግራኝ ለአባ ጉቺ ለጠታ ልኮ፣ ሌላ የበለጠ ለጠታ እንደሚሰጣቸው፣ ግዛታቸውን እንደማይካባቸው እና አርሳቸውንም ሆነ ህዝባቸውን እስልምናን ተቀበሉ ብሎ እንደማያስገድዳቸው ቃል ገብቶ ከክርስቲያኑ ንጉሥ ከአጼ ልብነ-ድንግል ጎን ቆመው እሉን ከመውጋት ተቆጥበው ገለልተኛ እንዲሆኑ አግባባቸው። አባ ጉቺ ክርስቲያንም አስላምም ስላልነበሩ በክርስቲያኑና በሉ በአስላሙ መካከል በሚደረገው የሃይማኖት ጦርነት ጣልቃ ከመግባት እንዲታቀቡ መከራቸው። አባ ጉቺ ኤልማያም ክርስቲያኖችን እንደማይረዱ ማሉሰት።(44) አባ ጉቺ ኤልማያን መንግሥትንና አገሪቱን ከድተዋል ብለው የኢትዮጵያው ንጉሠ-ነገሥት ወነጀሏቸውና ለግድያ ሲያላቧቸው አባ ጉቺ የሰሌ (ሰላሌ) አሮሞ መሪዎችን፤ አባ መርዘ፣ አባቡላ፣ ንጉሥ አባ ቆርኝ እና አባ ጉታ የተባሉትን የአሮሞ

ባላባቶች አስተባብረው ሽንብራ ኩራ (እዳማ ወይም የዛሬዋ ናዝሬት) በተባለው ቦታ ድንገት ሳይታሰብ የንጉሠ-ነገሥቱን ጦር ገጥመው አጠቁ። የሽንብራ ኩራ ጦርነት ከተካሄደ አንድ ቀን በኋላ ንጉሠ-ነገሥቱ ሰራዊታቸውን አስባለበው ግራኝን እንደገና ስመግጠም ሲያስቡ የአርሞ ጎሣ መሪዎች በነዚያ መርዘኛ ቀስቶቻቸው በርካታ ክርስቲያን ወታደሮቻቸውን ገደሱባቸው። በዚህ ሳቢያ በጎሣ መሪዎቹና በንጉሠ-ነገሥቱ ጦር መካከል ከባድ ጦርነት ተደርጎ ከሁለቱም ወገን ብዙ ደም ፈሰሰ። በመጨረሻ የጎሣ መሪዎቹ ሁሉም ተገደሉና እነሱም ተከታታይነት ከሃዲዎች፣ ያልተገረዙ፣ አረመኔዎች ተባሉ። ከመላ ሐገሪቱ ውስጥ በጣት የሚቆጠሩ የጎሣ መሪዎች ንጉሠ-ነገሥቱን ስለከዱ ሁሉም አሮሞዎች መገለል እና መዋረድ ደረሰባቸው።

በዚህም አሮሞዎች፣ የኢትዮጵ ልጆች፣ የደሸት እና የመደባይ ልጆች፣ የነገሥታት ዘርች፣ ብልሆች፣ ነቢያት፣ ሊቃውንትና አገራቸውን አፍቃሪዎች በመሆናቸው እጅግ እንዳልተከበሩና እንዳልተፈቀሩ ሁሉ እየተናቁ በርካታ ዓመታት አሳለፉ። (45)

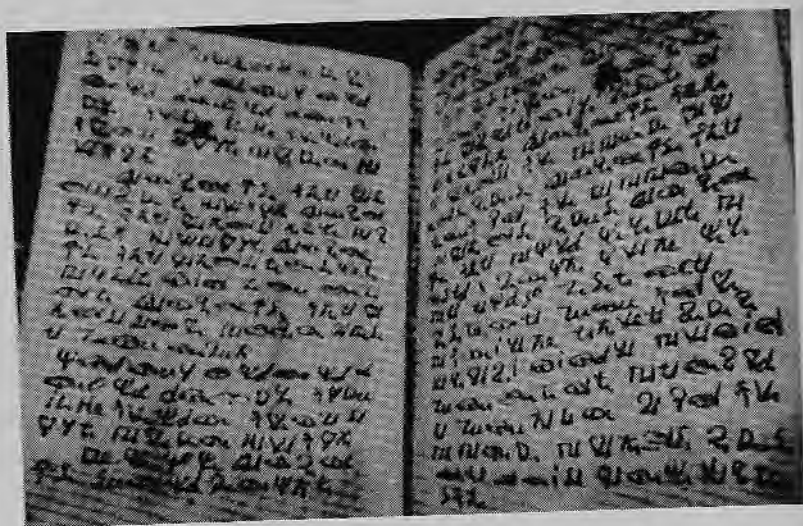
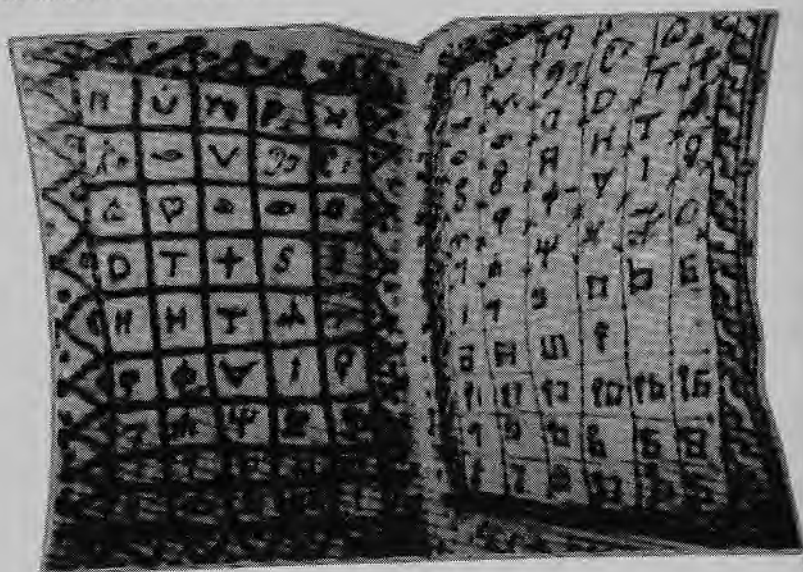
ሳልሳዊ ኢትዮጵስ ፣ የምድያም ከፍተኛ ካህን የሆነው የየትርአብ የልጅ ልጅ ከ3400 ዓመት በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ ሱባ የተባለ ከተማ መስርቶ ነበር። የመልክጼዴቅ ልጅ የኢትዮጵ ዝርያዎች በዚያ ከተማ ይኖሩ ነበር። የኬንያና የታንዛኒያ አባ ሱባዎች ምናልባት ከሱባ ከተማ የፈለሱ ይሆናሉ። ቀደም ሲል አንደጠቀስኩት ከሦስቱ የኢትዮጵ ሴት ልጆች አንዷ ሱባ ትባል ነበር። አባ ባሕርይ እንደነገሩን ሜጫ ደአሌን ይወልዳል። ደአሌ ሱባን እና ሌሎችን ይወልዳል ። ኢትዮጵያ መጠሪያዋን ያገኘችበት ንጉሠ-ነገሥት ኢትዮጵ ከአሮሞዎች ጋር ምንም ዝምድና ባይኖረው ኖሮ ኢትዮጵ ከ4000 ዓመት በፊት ለልጁ መጠሪያ ያደረገውን «ሱባ» የሚለውን ስም እንዴት አሮሞም ለልጁ መጠሪያ ሲያደርገው ቻለ? ተዛምዶው ግልጽ ነው፤ ፍንተው ያለ! ይህ የሚያረጋግጠው የአሮሞ ጥንተ-አባት ኢትዮጵ መሆኑን ነው። ኢትዮጵ ለአሮሞ ብቻ ሳይሆን ለሌሎቹም ኢትዮጵያውያን ሁሉ መገኛ አባት ነው። ሱባ ብርቅዬ የሆነ ቆንጆ የአሮሞ ቃል ነው። የሰው እና የከተማ ስም ይሆናል። የቆንጆችንና የፊደላችን መጠሪያም ነው። ከአፍሪቃ ጥንታዊው መናፈሻ ሱባ ይባላል። በአምቦ መስመር መናገሻ ከተማን አለፍ ብሎ ከአዲስ አበባ 17 ኪ.ሜ ርቀት ላይ ይገኛል። አሮሞውና አማራው እስከ ዛሬ በሚኖሩባቸው ቦታዎች «ሱባ» የሚል

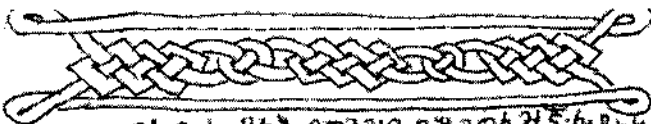
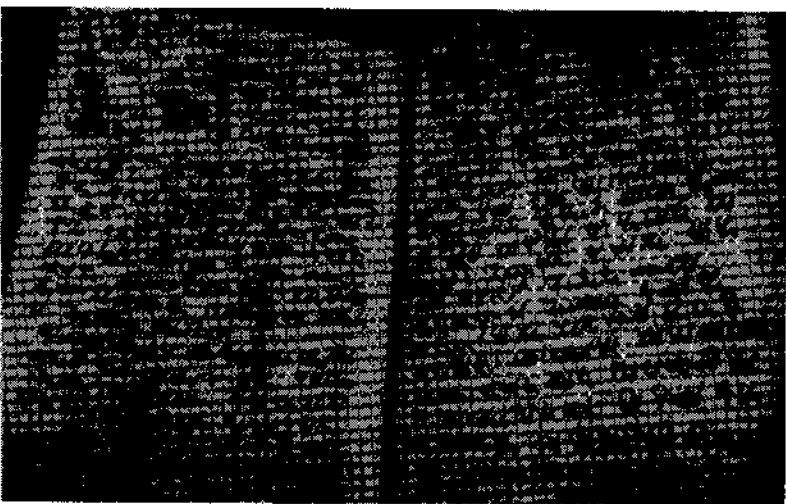
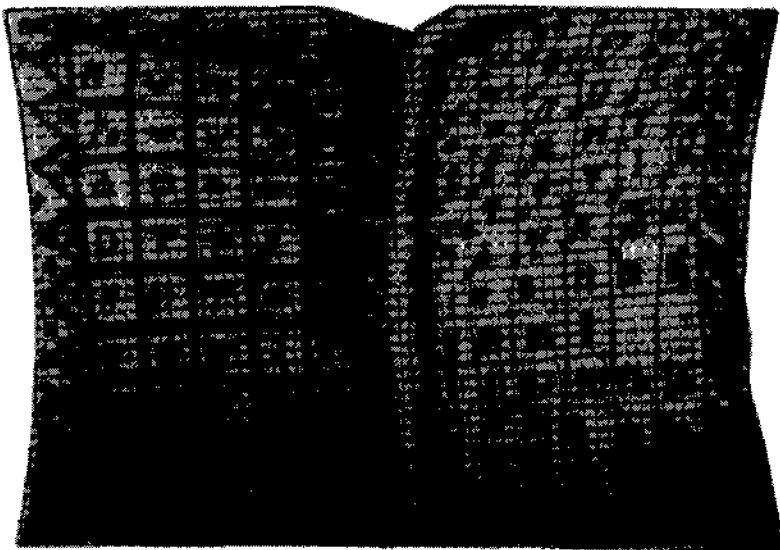
ሲያሜ መኖሩ ኢትዮጵ ከአሮሞ እና ከአማራ ጋር እንዲሁም አማራ ከሌሎቹ ኢትዮጵያውያን ጋር ያለውን ዝምድና ያመለክታል።

«ሱባ» ባለፉት ጊዜያት የተለዩ ግምት የሚሰጠው ልዩ ቃል ነበር። የአሮሞ ሊቃውንት እና ነቢያት የሚጽፉበት ፊደል «የሱባ ፊደል» ይባል ነበር። የሱባ ቋንቋም አዳምና ሄዋን ይነጋገሩበት የነበረው የመጀመሪያው ሰብአዊ ቋንቋ እንደነበረ ይገመታል። ሱባ የሚለው ቃል የተገኘው «ሱባ» ከሚለው ቃል ነው። ትርጉሙም በሱባኛ «ሰብአዊ» ማለት ነው። የሱባ ፊደልም የሱባ ቋንቋ በጽሁፍ የሚገለጽበት ብልሃት ነበር።

አዲስ አበባ የሚኖር የመረጃ ምንጩ፡- «ሱባ» የሚባሉ አንድ አዛውንት ከብዙ አመታት በፊት አዲስ አበባ ይኖሩ አንደነበር ነግሮኛል። ያ ወዳጄ አንደነገረኝ አዛውንቱ ከአሮሞኛ ጋር ተመሳሳይ ቋንቋ ይናገሩ ነበር። የተወለዱት በትግራይ እና በኤርትራ ድንበር ኢሮብ አጠገብ ለየት ያሉ ለዎች በሚኖሩበት «ሱባ» በተባለው ቦታ ነበር። የነዚህ ሰዎች ቋንቋ ከአሮሞኛ ጋር በደንብ የሚቀራረብ ከሆነ አሮሞኛ የመጣው ከሱባ ቋንቋ ሲሆን ይችላል። ይህ ጉዳይ በወጉ ሊጠና ይገባል። አንድ የኢሮብ ማኅበረሰብ አለ። ምናልባት ይህ ማኅበረሰብ ሱባንና ኗሪዎቹን በተመለከተ ብርሃን ይፈነጥቅ ይሆናል።

ገእዝ በመጀመሪያ የኢትዮጵያ መንግሥታዊ ቋንቋ ከመሆኑ ከሦስት ሺ ዓመታት በፊት የመደባይ (አሮሞ) ማጂ ቀሳውስት እና ሊቃውንት ከጥንት አባቶቻቸው ከመልክጼዴቅ፣ ከኢትዮጵ እና ከደሸት በወረሱት መሰረት በሱባ ቋንቋ እና ፊደል ነበር የሚናገሩትና የሚጽፉት። ከፍ ብዬ እንደገለጥኩት፣ በኋላ ግን ቀዳማዊ ምኒሊክ በሱባ ቋንቋ የሚናገር እና የሱባ መጽሐፍ የሚገኝበት ማንኛውም መደባይ/አሮሞ/ ይገደል ሲል አወጀ። በዚህ ምክንያት የመደባይ/አሮሞ/ ሊቃውንት በሱባ ቋንቋ መጻፍ አቆሙ። እንደ እድል ሆኖ በሱባ ቋንቋና ፊደል የተጻፉ ጥቂት መጽሐፎች ተርፈውልናል። ቀጥሎ በሱባ ቋንቋ በብራና ሳይ ከተጻፈ መጽሐፍ የተወሰዱ ጥቂት ገጾችን እና የሱባን ፊደል ለየብቻ እንመለከታለን፡-

ግሃሳ (no)

የተገባ: ሌላላት በግዕዝ፡ በግሃሳ ሌላላት

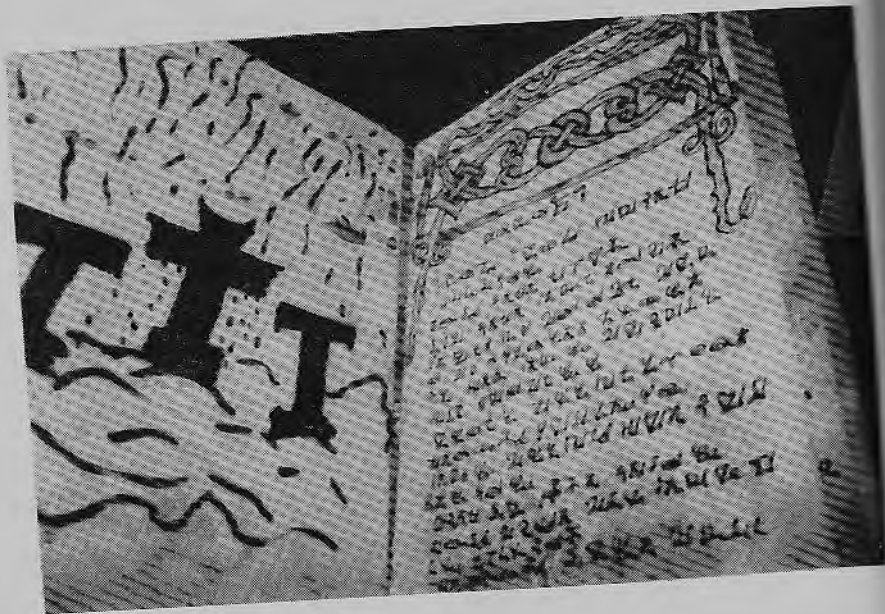
ግሃሳ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ
(ግሃሳ)	Wa	wi	wɔ	wā	We	wu	wue	wuā	Wo				
ግሃሳ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ	ሀ
ግሃሳ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ
(ግሃሳ)	lwa	wi	wā	wā	wu	wue	wuā	wuā	wo				

ግ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
(ግሃሳ)	lwa	wi	wā	wā	wu	wue	wuā	wuā	wo				

X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
(ግሃሳ)	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
(ግሃሳ)	Na	ni	nā	nā	nu	nue	nuā	nuā	no				

V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V
(ግሃሳ)	fa	fi	fā	fā	fu	fue	fūā	fūā	fo				
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
(ግሃሳ)	va	wi	wā	wā	wu	wue	wuā	wuā	vo				

ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ	ጋ	ጌ	ግ	ጊ
(ግሃሳ)	ba	bi	bā	bā	bu	bue	būā	būā	bo				

3

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 ja ji ja je ju juä jawa ja
 (ጥንቅቅ)

11-12 13 14 15 16 17 18 19 20 21
 (ጥንቅቅ)

22 23 24 25 26 27 28 29 30
 (ጥንቅቅ)

31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
 (ጥንቅቅ)

41 42 43 44 45 46 47 48 49 50
 (ጥንቅቅ)

51 52 53 54 55 56 57 58 59 60
 (ጥንቅቅ)

61 62 63 64 65 66 67 68 69 70
 (ጥንቅቅ)

71 72 73 74 75 76 77 78 79 80
 (ጥንቅቅ)

81 82 83 84 85 86 87 88 89 90
 (ጥንቅቅ)

91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 (ጥንቅቅ)

101 102 103 104 105 106 107 108 109 110
 (ጥንቅቅ)

111 112 113 114 115 116 117 118 119 120
 (ጥንቅቅ)

121 122 123 124 125 126 127 128 129 130
 (ጥንቅቅ)

131 132 133 134 135 136 137 138 139 140
 (ጥንቅቅ)

141 142 143 144 145 146 147 148 149 150
 (ጥንቅቅ)

151 152 153 154 155 156 157 158 159 160
 (ጥንቅቅ)

161 162 163 164 165 166 167 168 169 170
 (ጥንቅቅ)

171 172 173 174 175 176 177 178 179 180
 (ጥንቅቅ)

181 182 183 184 185 186 187 188 189 190
 (ጥንቅቅ)

191 192 193 194 195 196 197 198 199 200
 (ጥንቅቅ)

4

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 ga gi ga ge gu gue guä gowa go
 (ጥንቅቅ)

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
 (ጥንቅቅ)

21 22 23 24 25 26 27 28 29 30
 (ጥንቅቅ)

31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
 (ጥንቅቅ)

41 42 43 44 45 46 47 48 49 50
 (ጥንቅቅ)

51 52 53 54 55 56 57 58 59 60
 (ጥንቅቅ)

61 62 63 64 65 66 67 68 69 70
 (ጥንቅቅ)

71 72 73 74 75 76 77 78 79 80
 (ጥንቅቅ)

81 82 83 84 85 86 87 88 89 90
 (ጥንቅቅ)

91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 (ጥንቅቅ)

101 102 103 104 105 106 107 108 109 110
 (ጥንቅቅ)

111 112 113 114 115 116 117 118 119 120
 (ጥንቅቅ)

121 122 123 124 125 126 127 128 129 130
 (ጥንቅቅ)

131 132 133 134 135 136 137 138 139 140
 (ጥንቅቅ)

141 142 143 144 145 146 147 148 149 150
 (ጥንቅቅ)

151 152 153 154 155 156 157 158 159 160
 (ጥንቅቅ)

161 162 163 164 165 166 167 168 169 170
 (ጥንቅቅ)

171 172 173 174 175 176 177 178 179 180
 (ጥንቅቅ)

181 182 183 184 185 186 187 188 189 190
 (ጥንቅቅ)

191 192 193 194 195 196 197 198 199 200
 (ጥንቅቅ)

በሱባ ቀሳውስት፣ ፈላስፎችና ሊቃውንት ላይ በምኒልክ ቀዳማዊ በተካሄደው ጭፍጨፋ ምክንያት በርካታ ሱባ ተናጋሪ መደባይ/ማጂ ከኢትዮጵያ ወደ ግብፅ፣ ኬንያ፣ ወደ ዛሬ ታንዛኒያ፣ ሩዋንዳ እና ምናልባትም ወደ ማእከላዊ አፍሪቃም ተለደዱ። ከየአገራቱ ነዋሪዎች ጋርም እየተጋቡ ተቀላቀሉ።

አሁን የሱባ ተናጋሪዎች ቁጥር በምስራቅ አፍሪቃ 184,477 ሲሆኑ 138,308ቱ በኬንያ ይኖራሉ! ሌሎቹ ደግሞ በታንዛኒያ፣ እነዚህ ህዝቦች እና ቋንቋቸው በመጥፋት ላይ ይገኛል። (እባክዎ በአገተርኔት ውስጥ ይግቡና 'የኬንያ የታንዛኒያ ሱባ ህዝቦች' የሚለውን የዊኪፒዲያን ዘገባ ያንብቡ) እነዚህ ህዝቦች «አባ ሱባ» በመባል ይታወቃሉ። አባ ሱባ ለሱባ ህዝቦች የሱባ ቋንቋ ቃል ነው። «አባ» የሚለው ቅድመ ግንድ ቅጥያ ምዕላድ ሁላችንም እንደምናውቀው በተለይ የኦሮሞ ብሔር ባጠቃላይ ደግሞ የኢትዮጵያ ህዝቦች «አባ ገዳ፣ አባ ዱላ፣ አባ ታጠቅ፣ አባ ዲና እና አባ መጋል» አያሉ በስፋት የሚጠቀሙበት ነው። እነዚህ ህዝቦች የመደባይ/ኦሮሞና ማጂ ዘርዎች ይሆናሉ የሚል ጥርጣሬ አለኝ። ፍርጃ ሆነና የኢትዮጵያ

መደባይ/አርባም እንዳደረገው እነዚህ ህዝቦችም የሱባ ፊደላቸውን ጥለው ያሁኖቹ የኢትዮጵያ አርባ ምሁራን እንዳደረጉት እነሱም የላቲን ፊደል ጸሐፊዎች ሆነዋል።

የሱባ ቋንቋን ጠብቀው ስላቆዩ (መደባዮች ይጠቀሙበት ከነበረው ጋር ተመሳሳይ ይሆናል የሚል ግምት እለኝ) ከላይ የቀረቡትን ያባቶቻቸው የነበሩትን የሱባ ፊደላት አባ ሱባ ቢያገኙቸው ደስ እያላቸው ይጠቀሙባቸዋል ብዬ አሰባለሁ። ልክ እንዲሁ ዘመዶቹ አርባዎቻችን እባቶቻችን ፊደልና ሥልጣኔ የሌላቸው ይመስላል በተወሰው የላቲን ፊደል ከመጻፍ ይልቅ ወደ ራሳቸው ፊደል ይመለሳሉ የሚል እምነት እለኝ። ኢትዮጵያውያን የሥነ-ልቦና ሊቃውንት እነዚህን ፊደላት መርምረው ለአርባዎች መጻፊያነት ውጤታማና ተመራጭ የሚሆኑበትን ሁኔታ ያጠናሉ ብዬ ተሰፋ አደርጋለሁ። በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ አንድ ወይም ሁለት የሥነ-ልቦና ተማሪዎች በሱባ ማለተርላቸውን እየለሩ እንደ ሆነ ለምቻለሁ። ነገሩ እውነት ከሆነ፣ እነዚህ ተማሪዎች የአያት ቅድመ-እያቶቻችንን ታላቅ ቋንቋ እንዲያገግም አጋዥ ጋይሎች እንደሚሆኑ እምናለሁ።

የሱባ ፊደላት «ደኸ (dh)»ን የመለሱ (ዓየር ከውጪ ወደ ላንባ በማለገባት የምትፈጠረውን በኢትዮጵያ ቋንቋዎች ውስጥ ብቸኛዎን) የአርባዎች ድምጽን ጨምሮ የማንኛውንም ሰብአዊና የእንስሳት ድምጻችን ለመወከል ብቃት እንዳለው እኔ በግሌ ተገንዝቤአለሁ። የሱባ ፊደላት የላቲን ፊደሎችን ለመተካት እንደ አማራጭ ናቸው። ይህን ለማድረግ የሱባን ፊደላት በወጉ ማጥናት እና የበለጸገውን የአርባዎች ቋንቋን ድምጻች በትክክል ለመጥራት የሚያስችሉበትን ሁኔታ ማየት ያስፈልጋል። እንደ መልካም ዕድል ሆኖ የሱባ እና የግእዝ ቋንቋ መዝገብ-ቃላት በመሪራስ አማን በላይ ተገኝቷል። የታተመ ቅጂው እለኝ። ይህ መዝገብ-ቃላት የጠፋውን የሱባ ቋንቋ እንደገና እንዲያንለራራ ለማድረግና ለማስጠበቅ ይጠቅማል። በሱባ ፊደላት ላይ ያደረገሁት ጥናት አንዳንዶቹ ከላቲን-እንግሊዘኛ ፊደላት ጋር ተመሳሳይ መሆናቸውን ያሳያል። ለምሳሌ እነዚህን የላቲን ፊደሎች እናስተውል፡- «Y, V, D, t, S» እነዚህ 5 ፊደላት እሁን የላቲን እካል ሆነዋል። የተገኙት ግን ከእባቶቻችን ጥንታዊ የሱባ ፊደላት ነው።

ይህ ሁኔታ የሱባ ቋንቋን ለአንዳንድ የላቲን ፊደሎች ምንጭ የሆነ የመጀመሪያው ቋንቋ ያደርገው ይሆን? ይህን ማጥናትና በማለረጃ ማንሳት ወይም መጣል የሥነ-ልቦና ምሁራን ጉዳይ ነው። ሱባ የመጀመሪያው ልሳነ-ሰብ ይሁን እይሁን እንደ ነገር ላይ ግን ርግጠኞች ነን፤ ከጥንታዊ እና ከተረሳ ፊደሉ ጋር የጠፋ አንድ ጥንታዊ ቋንቋ ነው።

ምንም እንኳ ዝርያዎቻቸው በሱባ ቋንቋ ቢጻፉና ቢናገሩ አርባውና እማራው የመጀመሪያ መኖሪያውን እየተወ እንዱ ካንዱ እየተነጠለ በየራሱ መንገድ ሲሄድ እና ከሌሎች ማኅበረሰቦች ጋር ሲቀላቀል ከላይ እንዳልኩት የየራሱን አዳዲስ ቋንቋ እየፈጠረ ወይም እየለመደ ወይም እየፈጠረም እየለመደም መጣ።

ግዕዝ የበላይ በሆነበት ወቅት የአርባ ምሁራን በግዕዝ መጠቀምና እንዳንድ የጥንት መጽሐፎቻቸውን ከሱባ ወደ ግዕዝ መተርጎም ነበረባቸው። አንደ አብነትም በርካታ መጽሐፎችን እካትቶ እንደያዘው እንደ መጽሐፍ ቅዱስ ያለ አንድ ትልቅ መጽሐፍ መጽሐፈ-ሱባኤ ነው። ከሱባ ቋንቋ ወደ ግዕዝ እንደተተረጎሙ የሚገመቱ ጥቂት መጽሐፎችን ይዟል። በዚህ መጽሐፍ መግቢያ ላይ አንደ አልኩት መጽሐፍን በኑቢያ ውስጥ ከሚገኘው ጀበል ኑባ በአንድ የኢትዮጵያ ቤተ-ክርስቲያን ፍርስራሽ ውስጥ ከ50 ዓመታት በፊት እንዳገኙት መሪራስ አማን በላይ ይናገራሉ። ጀበል ኑባ የሚገኘው በሱዳን ውስጥ ኑቢያ ነው። ጉግል ውስጥ ገብቶ የተወሰነ መረጃ ማግኘት ይቻላል።

በመግቢያው ላይ እንደጠቀሱት መሪራስ አማን በላይ በመጽሐፈ-ሱባኤ ውስጥ ከሚገኘው መረጃ እሳጥረው እያውጣጡ ወደ አሥር መጽሐፎችን ጽፈዋል። መጽሐፎቻቸው ስለ መልክጼዴቅ፣ ኢትዮጵያ፣ ደሽት፣ መደባይ/አርባ፣ እማራና ስለ ሌሎችም ዛሬ ኢትዮጵያውያን ስለሚባሉት የኢትዮጵ ተወላጆች ህይወትና የዘር ስራ ግንባር ያስረዳሉ።

የሱዳን ማፕ (2011 እ.ኤ.አ በሁዋላ) የኑባ ተራሮች(ጀበል ኑባ) በደቡባዊ ኮረጻፋን ውስጥ ተሰለፈዋል።

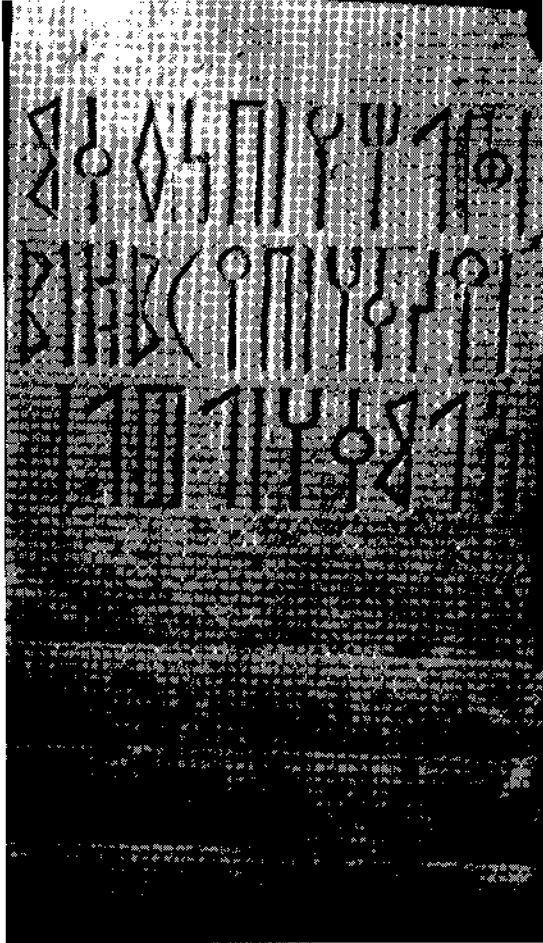
የኑባ ተራራ (ጀበል ኑባ) መጽሐፈ ሱባኤ በአረብ ሙሴዊዎች በተደመሰሰ አንድ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ቤተ-ክርስቲያን ፍርስራሽ ፊት-ሰፊት በተቀበረ ከቁምጥኝ የተፈሰሰለ የድንጋይ ላጥን ውስጥ የተገኘበት ቦታ ነው። ይህ መጽሐፍ በእስራኤል አገር ኩምራን በተባለ ቦታ ባንድ ዋሻ ውስጥ በበግ እረኞች በ1948 ከተገኙት የ«ሙት ባሕር ሃቅሎች» ጋር እኩል የሚገመት ነው። የሙት ባሕር ጥቅሎች ስለንጻንድ የመጽሐፍ ቅዱስ ጽሁፎች ወይም ለአራት ዘፍጥረት ማረጋገጫ ሆነዋል።

ኢትዮጵያውያን የግዕዝን የንግግር ቋንቋ ከአግእዚያን ጠርሰዋል። ይሁን እንጂ አግእዚያን ዛሬ የግዕዝ ፊደላት የሚባሉትን ሆሃያት ይዘው ወደ ኢትዮጵያ ለመምጣታቸው ማስረጃ የለም። እባታችን ኢትዮጵ ግን የሱባን ፊደል ለተጠቃሚው ምቹ ለማድረግ እንዳሻሻለው መረጃ አለ። ያም የሆነው አግእዚያን ወደ ኢትዮጵያ ከመምጣታቸው ከአንድ ሺ ዓመት በፊት ዛሬ ሲሰላ ከ4000 ዓመት በፊት ነው። ኢትኤል (ኢትዮጵ) ከመነሳቱ በፊት ከአግዚአብሔር ካሳናት በስተቀር ተራው ሕዝብ በመጻሕፍት ውስጥ ስለ አባቶቻቸው ተራክና ምክር፣ ስለአግዚአብሔር ትዕዛዛት እና ስለነቢያቶችም ምን እንደተጻፈ አያውቁም ነበር። በኢትኤል ዘመነ-መንግሥት ግን ከሱባ ቋንቋ ወደ ላባ ቋንቋ ተቀይሮ የአናባቢዎቹ ፊደላትም ከአሥር ወደ ስድስት ተቀንሰው ካሳናቱ እንዲያጠኑትና ሀዘቡን እንዲያስተምሩ ሆኗል።(46) በሌላ አባባል ዛሬ ግዕዝ ወይም ላባዊ እያልን የምንጠራቸው ኢትዮጵያውያን ፊደላት ተፈጠሩ ማለት ነው።

«ግዕዝ» ከማለት ይልቅ «ላባዊ» ፊደላት ብላቸው የምመርጠው ሆሃያት ለኢትዮጵያ አገር በቀል ናቸው። ለደቡብ አረቢያ ግን ምናቸውም አይደሉም። እነሱ የፊደሎቹ ባለቤት ሊሆኑ አይችሉም። ኢትዮጵያ አዚህ ግባ ከማትባለዋ አረቢያ በሁሉ ነገር ስለምትልቅ ስልጣኔዋን ወደ እዛ ወሰዳለች እንጂ የተገላቢጠሽ አይደለም። ኢትዮጵያ ለዘመናት አረቢያን ገዝታ ማስተዳደርዋንም አዚህ ላይ መዘነጋት አይገባም። በርግጥ የተሻሻሉት የሱባ ፊደሎች የኢትዮጵያ ትኝ ግዛቶች ወደ ነበሩ የአረብ አገሮች በኢትዮጵያውያን ተወስደዋል። አሰዛ እዛ ስምን ተገኙ? የግዕዝ ምንጩ ምንም ሆነ ምን የሱባ ቋንቋ ከነጋደሱ ከጠፋ በኋላ እባቶቻችን በግዕዝ ከመጠቀም ውጪ ሌላ ምርጫ አልነበራቸውም።

ሁለት ምሁራን፣ አንዱ ኢትዮጵያዊው ስርግው ሃበሌሥላሴ፣ (ጥንታዊና መካከለኛው የኢትዮጵያ ታሪክ አስከ 1270 ድረስ፣ ገጽ 31

ሳይ) እና ሁለተኛው አሜሪካዊ፣ ጊ. ደብልዩ. ቦዌርሶክ፣ (የአጎራሊስ ዙፋን፣ ገጽ 69 ሳይ) የግዕዝ ፊደል ከሳባዊያን ሆሄያት ጋር ስላለው ዝምድና ያሉት ነገር አለ። ስርግው ሃብሰሥላሴ እስከ 20ኛው ክፍለ-ዘመን አጋማሽ ድረስ ግዕዝ ከሳባዊያን ተገኝ ብለው ምሁራን ያምኑ ነበር፤ ሆኖም ግዕዝ ከሳባዊያን ራሱን አግሏል ሲሉ ይህንን ግምት ውድቅ ያደርጉታል ብለዋል። ጊ. ደብልዩ. ቦዌርሶክ ደግሞ በተቃራኒው “የግዕዝ ፊደል ከሳባ ፊደል መቀዳቱ እውነት ነው፤ ሆኖም አሁን (በ4ኛው ክፍለ-ዘመን) ፊደላቱ የተለዩ ሆነዋል፤ እፃፍም ሳባ እንደ ሚጻፍበት ሳይሆን ከግራ ወደ ቀኝ ተቀይሯል” ሲሉ ጽፈዋል። አሜሪካዊው የታሪክ ሲቅ ወደ ሰነዘሩት ሃሳብ አደላለሁ፤ ምክንያቱም ሳባዊያን ምንጫቸው ኢትዮጵያ ውስጥ የነበረችው እና ከክርስቶስ ልደት በፊት በ1400 ዓመተ-ዓለም በአጼ እስያኤል የተመሰረተችው ሳባ ከተማ በመሆኗ እና አጼ እስያኤል የአረቢያ ቅኝ ገዢ የነበረና የሳባን ፊደል እና ዘመናዊ ሥልጣኔን ከኢትዮጵያ ወደ አረቢያ የወሰደ በመሆኑ ነው። የተገላቢጦሽ ግን አይደለም። ምክንያቱም በአረቢያ ውስጥ በዚህ ስም የሚጠራ ምንም ዓይነት ከተማ ከመመስረቱ በፊት ሳባ ከተማ ኢትዮጵያ ውስጥ ነበረች። በተጨማሪም በዚያን ጊዜ ቀይ ባሕር አጠገብ የነበረችውን አረቢያን ቀርቶ በአጼ እስያኤል ሥም የተሠየመውን አሕጉር እስያንም ኢትዮጵያ ትገዛ ነበር። ይህም ከአጼ እሳያኤል ቀጥሎ ወደ ሥልጣን የመጣችው እና አረቢያንና አስያን ከሉ ወርሳ ካስተዳደረችው ከግጥሥት ሳባ በፊት ነው። እንዳንዶቹ የግዕዝ ፊደላት ከሳባ ሆሄያት ጋር ይመሳሰላሉ። አንድ ስው አንዳንድ የሳባ-ኢትዮጵያ ፊደላትን ቢገለብጥ ግዕዝ እስከ 4ኛው ክፍለ-ዘመን ሲቆጠር ለ1400 ዓመታት ከነሉ ርቆ ስለነበር ነው። አባክዎ አንዳንዶቹ ሆሄያት ከግዕዝ ፊደላት ጋር መመሳሰላቸውን በመጽሐፉ ሽፋን ሳይ ያስውን የሳባን ፊደል ተመልክተው ያረጋግጡ።

በሳባዊ ፊደላት የተጻፈበጽ ጥንታዊ ሐውልት

የአያት ቅድመ-አያቶቻቸውን ክብር ታላቅነትና ዝና መረዳት የተሳናቸው አንዳንድ ኢትዮጵያውያን “ግዕዝ” እየተባሰ የሚጠራው የኢትዮጵያ ፊደል “ከአርመን ፊደል የተቀዳ ነው” ይላሉ። ይህ ፍጹም ስህተት ነው። አውነታው የዚህ ተገላቢጦሽ ነው። ከክርስቶስ ልደት እስከ 5ኛው ክፍለ-ዘመን መጀመሪያ ድረስ አርመኖች የራሳቸው ፊደል

በሳባዊ ፊደላት የተጻፈበጽ ጥንታዊ ሐውልት

የአያት ቅድመ-አያቶቻቸውን ክብር ታላቅነትና ዝና መረዳት የተሳናቸው አንዳንድ ኢትዮጵያውያን “ግዕዝ” እየተባለ የሚጠራው የኢትዮጵያ ፊደል “ከክርመን ፊደል የተቀዳ ነው” ይላሉ። ይህ ፍጹም ስህተት ነው። እውነታው የዚህ ተገላቢጦሽ ነው። ከክርስቶስ ልደት እስከ 5ኛው ክፍለ-ዘመን መጀመሪያ ድረስ ክርመኖች የራሳቸው ፊደል

አልነበራቸውም። አሸዲያዎን የተባሰች ሜሪካዊ ተመራማሪ እንደምትነግረን፤ ቅዱስ መስርብ ማሸቀትስ የተባሰ አርመናዊ መነኩሴ “ስለአርሜኒያ እዲስ ፊደል በመቅረጽ ሥራ ላይ ተጠምዶ ነበር።... ቅዱስ መስርብ ኢየሩሳሌምን ስመሳሰም በተጓዘበት ወቅት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖችን እንዳገኘ አና ከአምነት መጽሐፎቻቸው አንዱን ይዞ አንደተመለሰ ብዙዎች ይናገራሉ። በግዕዙ መጽሐፍ ቅዱስ አየተመራ የተወሰኑ ሆሄያትን ከግዕዙ መጽሐፍ ቅዱስ ወስዶ የጀመረውን የፊደል ቀረፃ ሥራ እንዳሟላ መገመት የማያስኬድ አይሆንም።” (አሸዲያዎን “ስለ አርመን እና ኢትዮጵያ ጽሑፎች” ሰኔ 24፣ 2011)። አሸዲያዎን ሙሉ በሙሉ ትክክል ነች። የግዕዝ ፊደላት ከ2500 ዓመት በፊት ከኢትዮጵያ ጊዜ ጀምሮ በኢትዮጵያውያን እጅ ነበሩ። ስለዚህ ስኢትዮጵያ አብሮ በቀል ናቸው። አርመኖች የራሳቸውን ፊደል ሲቀርጹ ከኢትዮጵያ ፊደል ኮርጀዋል። አርመኖች ፊደሎቻቸውን ያሟሉት ከኢትዮጵያ ወስደው ነው። ስነሱ ድምፁ-ልሳናት አንዲስማሙ ፊደላትን ስለሰዋወጧቸው ከኛ ፊደላት ጋር ቁርጥ አንድ ዓይነት አይደሉም። አኛ ከአርመን የኮረጅን ቢሆን አንኳ እርምጃነ ጨምሮ ስኢትዮጵያ ቋንቋዎች መጻፊያነት ከላቲን ፊደል ይልቅ የኛ ፊደል ይበልጥ የተሻለና የተመቻ ነው። በዚህ ተጨባጭ ምክንያት ብቻ አንኳ የላቲን ትተን በራሳችን ፊደል ልንጽፍ ይገባል።

በመጨረሻ በኢትዮጵያ የንግሥት ሕንደኬ ንብረት ሃላፊ የነበረውን ሰው ሃዋርያው ፊሊጶስ በሰረገላው ላይ ተቀምጦ ከብሉይ ኪዳን ላይ ስለአየሱስ የተነገረውን የኢሳይያስን ትንቢት ሲያነብ እንዳገኘውና ስለ እየሱስ ክርስቶስ መስክሮስት ስላመነ በውሃ እንዳጠመቀው በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ ተጽፏል። ወደ ኢየሩሳሌም የሄደው ኢትዮጵያ መካከን የአይሁድ አምነት እንደሚከተልና ያነብ የነበረውም ካንሩ ይዘት የሄደውን በራሱ ልሳን በግዕዝ ቋንቋ እና ፊደል የተጻፈ መጽሐፍ እንደነበር ግልጽ ነው። ያ የሆነው እየሱስ ክርስቶስ እንዳረገ ከዛሬ 2000 ዓመት በፊት ሲሆን አርመናዊያን ስቋንቋቸው ፊደል የቀረጹት ግን ከ400 ዓመት ወዲህ ነው። ከዚያ በፊት ፊደል አልነበራቸውም። ኢትዮጵያውያን ግን ከ2000 ዓመት በፊት መጽሐፍ ያነቡ እንደነበር ነቢዩ ፊሊጶስ ባስመዘገበው መሰረት በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ ተረጋግጧል። ታዲ ማን ከማን ኮረጃ ቢባል ነው ሲያስክድ የሚችሉው?

አርሜንያ ከኢትዮጵያ ጋር ስትነፃፀር ትንሽ እገር ናት። ኢትዮጵያ የሰው ዘር መገኛ ናት። ከአራት ሚሊዮን ዓመት በላይ እድሜ ያለው የሰው እጽም የተገኘው ኢትዮጵያ ውስጥ ነው። ገነትን ያጠጡ ከነበሩት አራት ወንዞች ሁለቱ ማለትም ግዮን እና ዋቢ ሸባሌ በኢትዮጵያ ውስጥ መገኘታቸው ቢያንስ ከፊል ገነት ኢትዮጵያ ውስጥ እንደነበረች ያረጋግጣል። አክሱም ከተማ በንጉሠ-ነገሥት አክሱማይ የተመሰረተችው ከክርስቶች ልደት 900 ዓመት በፊት ሲሆን የአርመን ዋና ከተማ የሪቫን በንጉሥ አርጊሽቲ የተመሰረተችው ግን ከክርስቶስ ልደት በፊት በ782 ዓመተ-ዓለም ነው። ይህ ማስት አክሱም በዕድሜ ከየሪቫን በ112 ዓመት ትበልጣስች ማስት ነው። በጂኖን የሚገኙ የጽሑፍ ማስረጃዎች አንደሚያረጋግጡት የሪቫን ከመቆርቆርዋ ከ100 ዓመት በፊት በፍትሃዊነቱ “የዓለም አባት” ይባል የነበረው ንጉሠ-ነገሥት አክሱማይ በአፍሪቃ፣ በአረቢያ እና በእስያ እሕጉራት በሥሩ ይተዳደሩ ስነበሩ ለ100 ነገሥታት ሕግ አውጥቶ በጽሁፍ ልኮላቸዋል። ሕጉም በጣኦታት ማምሰካቸውን ትተው ባንድ ፈጣሪ እምላክ በአግዚአብሔር እንዲያምኑ የሚያሳስብ ነበር። ከዚህ 1400 ዓመት ቀደም ብሎ ኢትዮጵያን ያስ ዘውድ ማስተዳደሩ የተመዘገበበት “ዝዮን” የተባለው የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥ “ሁሉም ሰው ማንበብና መጻፍ መማር አለበት፣” ሲል እዋጅ አስነግሮ ነበር። በኋላም በግዛቱ ውስጥ የሚሰራጭ የዜና መጽሔት/ ጠማር/ ነበረው። ያ ጠማርም በዓለም ላይ የመጀመሪያው ጋዜጣ ነው።

ይህ የሆነው ከዛሬ 5350 ዓመት በፊት ነው። ይህም የአርመን ዋና ከተማ የሪቫን ከመመስረትዋ ከ2468 ዓመት በፊት ማስት ነው። ስለዚህ አንዴት ኢትዮጵያ ፊደል ከአርመን ተዋስኞ ይባላል? ኢትዮጵያ ከአርመን በፊት ፊደል እንደነበራት ቢካድ እንኳ የአርሞና የአማራ ሊቃውንትን ጨምሮ ኢትዮጵያውያን ምሁራን ይጽፉበት የነበረው ቀደም ሲል በተጨባጭ ያቀረብኩት የሱባ ቋንቋ እና ፊደል እንዴት ይካዳል?

ምንም እንኳ የሱባ ሆሄያት ቅርፅ የሳባዊ/ግዕዙን ባይመስልም ሳባዊ/ግዕዙ በጊዜ ሂደት የተከሰተውን ሰውጥ ስመመጠን እንደ ሱባው አስር ሳይሆን ሰባት አናባቢዎች ከመጠቀሙ በስተቀር ድምጾቹ እንደ

ዓይነት ናቸው። የዛሬ 4 ሺ ዓመት የሱባን አናባቢ ድምጾች ከ 10 ወደ 7 ዝቅ እንዲሉ ያደረገው ሌላ ሰው ላይሆን አርማንና አማራን ጨምሮ የሁሉም ኢትዮጵያውያን ጥንተ-እባት የሆነው ኢትዮጵ ራሱ ነው። ሰመሆኑ ባገኙት አጋጣሚ ሁሉ ኢትዮጵያን ለማጣጣል የሚውተረተሩ ኃይሎች ዓላማና ፍላጎት ምን ይሆን? ታላላቆቹን አያት ቅድመ-አያቶቻቸውንና እነሱንም ጭምር ያፈራቸውን የዚችን እገር ክብርና ዝና በማዋረድ የሚጠቀሙት ነገር ምንድነው?

አርማዎች ይቅሩና የአብራይጥ፣ የግሪክ እና የላቲን ተናጋሪዎች እንኳ ፊደሎቻቸውን ያሟሉት እኛ በተለምዶ ግዕዝ ብስን ከምንጠራው ከኢትዮጵያ ፊደል ወሰደው ነው። ሚቹ ዶ/ር ሰይኩን ብርሃኑ እና ሌሎችም ይህንን ሀቅ እረጋግጠውታል። አይሁዶች፣ ግሪኮች እና አውሮጳውያን እውቅና እንኳ ላይሁሉን ከእኛ የዘረፏቸውን ፊደላት የሚመሰክሩትን የሚከተሉትን ገጾች ይመልከቱ፤ ገጾቹ የተወሰዱት ዶ/ር ሰይኩን ብርሃኑ “የግዕዝ መማሪያ” በሚል ርዕስ ከጻፉት መጽሐፍ ገጽ 35-37 ላይ ነው። በለተግራ በኩል የሚታየው ፎቶ የሚያሳየው የኢትዮጵያን «ኦሪጂናል» ፊደሎች ሲሆን በስተቀኝ በኩል የሚታየው ፎቶ ደግሞ ከኢትዮጵያ ፊደል ተዘርፈውና ተሻሽለው ወደ እብራይጥ፣ ግሪክ እና ላቲን ቋንቋዎች የተወሰዱትን የኢትዮጵያን ፊደላት የሚያሳይ ነው።

ሰንጠረዥ 37
በገጽ የተቀረጹ የግዕዝ ፊደላት ከግሪክ ፊደሎች

ግዕዝ	ግሪክ	ሌላ	ግሪክ
አ	Α	Α	Α
በ	Β	Β	Β
ጊ	Γ	Γ	Γ
ደ	Δ	Δ	Δ
ገ	Ε	Ε	Ε
ገ	Ζ	Ζ	Ζ
ገ	Η	Η	Η
ገ	Θ	Θ	Θ
ገ	Ι	Ι	Ι
ገ	Κ	Κ	Κ
ገ	Λ	Λ	Λ
ገ	Μ	Μ	Μ
ገ	Ν	Ν	Ν
ገ	Ξ	Ξ	Ξ
ገ	Ο	Ο	Ο
ገ	Π	Π	Π
ገ	Ρ	Ρ	Ρ
ገ	Σ	Σ	Σ
ገ	Τ	Τ	Τ
ገ	Υ	Υ	Υ
ገ	Φ	Φ	Φ
ገ	Χ	Χ	Χ
ገ	Ψ	Ψ	Ψ
ገ	Ω	Ω	Ω

ሰንጠረዥ 38
በገጽ የተቀረጹ የግዕዝ ፊደላት ከሌሎች ፊደሎች

ግዕዝ	ሌላ	ሌላ	ሌላ
አ	Α	Α	Α
በ	Β	Β	Β
ጊ	Γ	Γ	Γ
ደ	Δ	Δ	Δ
ገ	Ε	Ε	Ε
ገ	Ζ	Ζ	Ζ
ገ	Η	Η	Η
ገ	Θ	Θ	Θ
ገ	Ι	Ι	Ι
ገ	Κ	Κ	Κ
ገ	Λ	Λ	Λ
ገ	Μ	Μ	Μ
ገ	Ν	Ν	Ν
ገ	Ξ	Ξ	Ξ
ገ	Ο	Ο	Ο
ገ	Π	Π	Π
ገ	Ρ	Ρ	Ρ
ገ	Σ	Σ	Σ
ገ	Τ	Τ	Τ
ገ	Υ	Υ	Υ
ገ	Φ	Φ	Φ
ገ	Χ	Χ	Χ
ገ	Ψ	Ψ	Ψ
ገ	Ω	Ω	Ω

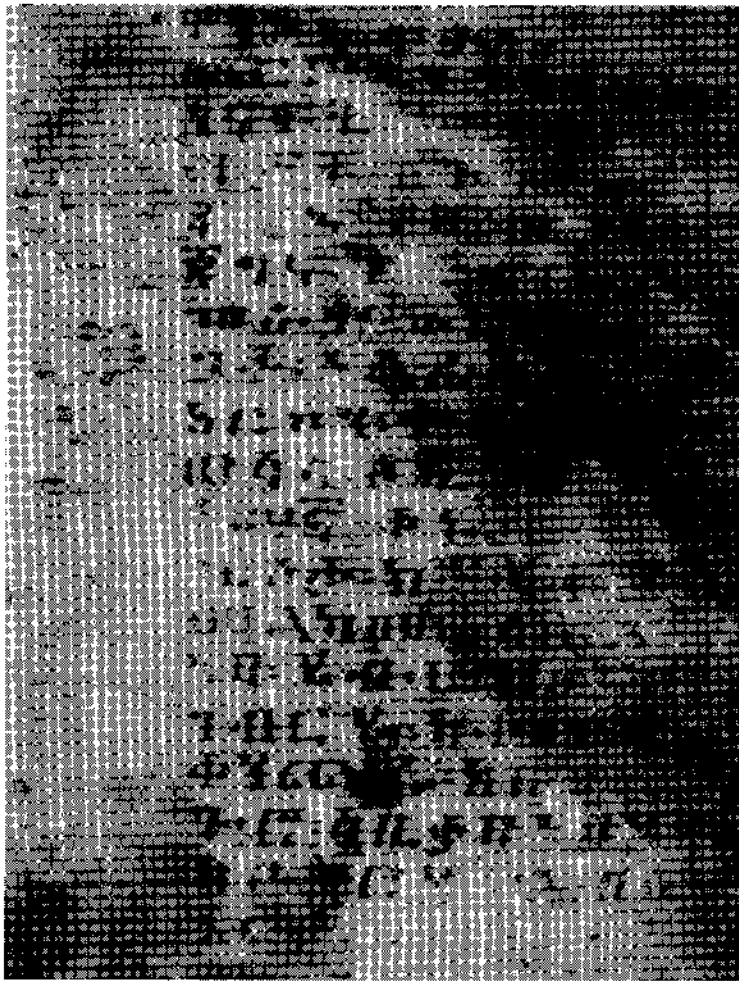
እኛ ኢትዮጵያውያን ጥንታውያን ሰዎች እንደመሆናችን ከሌሎች እገሮች በጣም ቀድመን ፊደል ብንፈጥር ብዙ አያስገርምም። ስለዚህ ላቲን ራሱ እንዳንድ ፊደሎችን ከኢትዮጵያ ፊደል የተዋለ ወይም የሰረቀ በመሆኑ ለአርማ ሕዝብ በላቲን ፊደል መጻፍ የሚያከራ-ተግባር አይደለም። በርግጥ እነሱ ራሳቸው ከኛ እየቀላወጡ እኛ ስምን በአወሮጳውያን የላቲን ፊደል እንጽፋለን? ይህን አርምኛን በላቲን የመጻፍ ነገር በመጀመሪያ ወደ ኢትዮጵያ ያመጡት ራሳቸው አውሮፓውያን ሚሽነሪዎች ነበሩ። የኢትዮጵያን ፊደላት ለማጥናት ስለከበዳቸው ወይም ስለሰነፉ በራሳቸው በላቲን ፊደል አርምኛን እየከተቡ መጤ ሃይማኖታቸውን መሰበክ ጀመሩ። የዛሬ 45 ዓመት አካባቢ ራሱ ፖለቲከኛ ከመሆኑ ቀደም ሲል በወለጋ ለነበሩ እውሮፓውያን ወንጌላውን ተመልመሎ ይሰብክላቸው የነበረው ኃይሌ ራዳ በፖለቲካ ምክንያትና የሃገሩን ክብር በመጥላት እና በማንቁዋሽሽ አርምኞች በላቲን እንዲከትቡ ከሚያራምዱት ውስጥ ነምባር-ቀደም ሆነ።

ከጋይሌ ፊዳ በተቃራኒ፤ አርቆ አሳቢና ሃገሩን ይወድ የነበረው አናሲሞስ ነሲብ የአሮሞ ሚሲዮናዊና መምህር በአውሮጳ ተምሮ በአስራ ዘጠነኛው ክፍለ-ዘመን መጽሐፍ ቅዱስን በግእዝ ፊደል ወደ አሮሞኛ የተረጎመ እንዲሁም አስቴር ጋኖ ከተባለች አንዲት የአሮሞ ሴት ጋር ሆኖ የአሮሞኛ መዝገብ-ቃላትን የጻፈና መዝሙራትንና ምሳሌያዊ አባባሎችን የሰበሰበ ሊቅ ነበር። ፓስተር አናሲሞስ ነሲብ የተረጎመውን መጽሐፍ ቅዱስ “መጽሐፈ ቁልቁሉ” ብሎታል። ያ ጠሲቅ ምሑር አናሲሞስ ነሲብ የግዕዝ ፊደላትን ተጠቅሞ በ19ኛው ክፍለ-ዘመን ሙሉውን መጽሐፍ ቅዱስ በአሮሞኛ ከጻፈ እኛ በ21ኛው ክፍለ-ዘመን አንደሱ የማናደርግበት ምክንያት ምንድነው? የተከበረው ፓስተር አናሲሞስ ነሲብ እና ጊፍቲ አስቴር ጋኖ የኢትዮጵያ ፊደላት ስአሮሞኛ ቋንቋ መጻፊያነት ከላቲኑ ይበልጥ የተመቼና ተስማሚ መሆናቸውን አረጋግጠዋል።

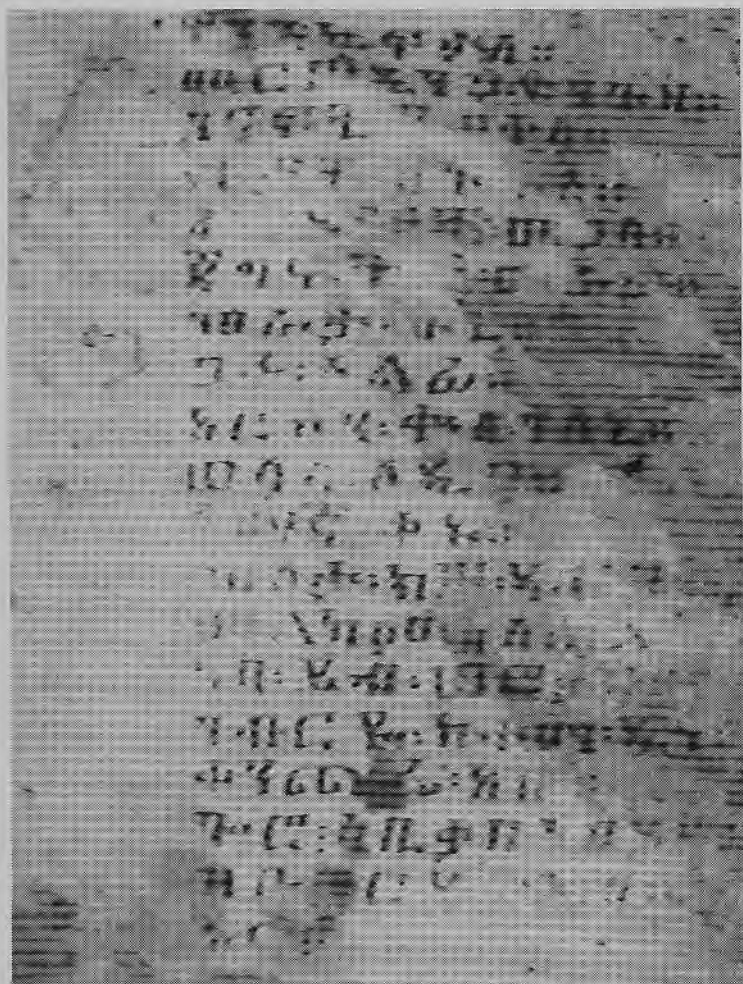
የአሮሞ ምሁራን ከኢትዮጵያውያን ፊደል ይልቅ የላቲን ፊደልን የመረጡባቸው ሁለት ምክንያቶች የግእዙ ፊደል «dh» ለሚሰው የአሮሞኛ ድምጽ መወከያ ምልክት የሌለው መሆኑና ለባቲ የግእዝ አናባቢዎች አሥር አናባቢዎች ላሉት ለአሮሞኛ ቋንቋ የሚመጥኑ ባለመሆናቸው ነው ይባላል። የሚያስገርመው ነገር ቀደም ሲል አንዳልኩት የሱባ ፊደል ግን «dh» የሚሰውን የአሮሞኛ ድምጽ የሚወክልበት ፊደል ያለው መሆኑና ሥርዓተ-አናባቢዎቹም ቁጥራቸው አሥር መሆኑ ነው። ከላይ በተቀመጠው የሱባ ፊደል ላይ በ«ዲ» ተራ የቀረበውን ይመልከቱ እስቲ! «dh» ከአሥሩ አናባቢዎች አንፃር የሚነበባቸው ፊደሎች አሉት። የጥንት አሮሞዎችና ጥንታውያን አባቶቻችን አንዲህ አሟልተው መጠቀማቸው የሚያስገርም ነው።

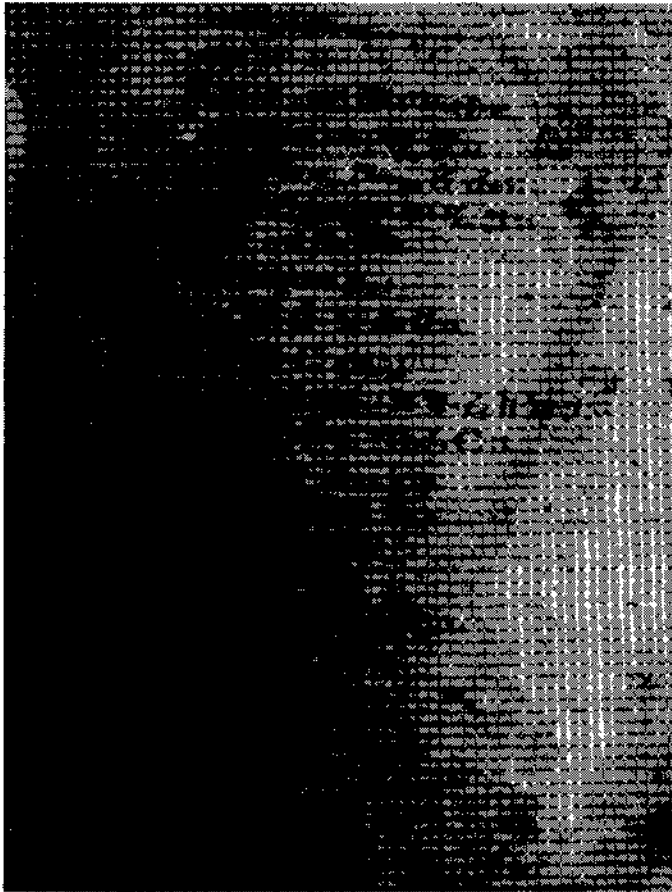
ስለ አናሲሞስ ነሲብ እና አስቴር ጋኖ እንደገና ለመናገር እነዚህ ሁለቱ ብቻ አይደሉም በግዕዝ ፊደል መጽሐፍት የጻፉ። ከአስቴር ጋኖ እና ከአናሲሞስ በፊትም አሮሞኛ በግዕዝ ፊደል ስመጻፉ የተመዘገበ መረጃ አለ። ቋንቋው አሮሞኛ ሆኖ በግዕዝ ፊደል የተጻፈውን አንድ ጥቅል ቀጥሎ ይመልከቱ። የጥቅሱን እድሜ በትክክል ልነግርዎ አልችልም፤ እንደሚያዩት ግን እድሜ- ጠገብ

ይመስላል። በ.ያንስ አንድ ሺ ዓመት እገምተዋለሁ። በአንድ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ገዳም ውስጥ ነው የተገኘው።

ጌመስላል። ቢያንስ አንድ ሺ ዓመት እገምተዋለሁ። በአንድ ጥንታዊ
ኢትዮጵያ ገዳም ውስጥ ነው የተገኘው።

ጥንታውያን ኦሮሞ ምሁራን በግዕዝ ፊደል መጻፍ ከቻሉ ልጆቻቸውም ፍላጎቱ ቢኖረን ኖሮ አንዲሁ መጻፍ አንችል ነበር። ቁቤን ያስጀመሩ ምሁራን ያንን ርምጃ የወለዱት የኢትዮጵያ(ሳባዊ) ፊደላት የአማራና የትግሬ ብቻ ስለመሰለቸው በአማራ፣ በአማርኛ እና በግእዝም ላይ በነበራቸው ጥላቻና ቁጣ ተገፋፍተው ነው። ነገር ግን ግለሰቦቹ በዚህ ነጥብ ላይ ፍጹም ተሳስተዋል። ከሁሉ አስቀድሞ የኢትዮጵያ/ሳባዊ ፊደላት ባለቤቶች ቀደም ሲል አንደተጠቀሰው

ኦሮሞን ጨምሮ ሁሉም ኢትዮጵያውያን መሆናቸው ግልጽ መሆን አለበት። የማንኛውም የአንድ ነገድ የግል ንብረት አይደሉም።

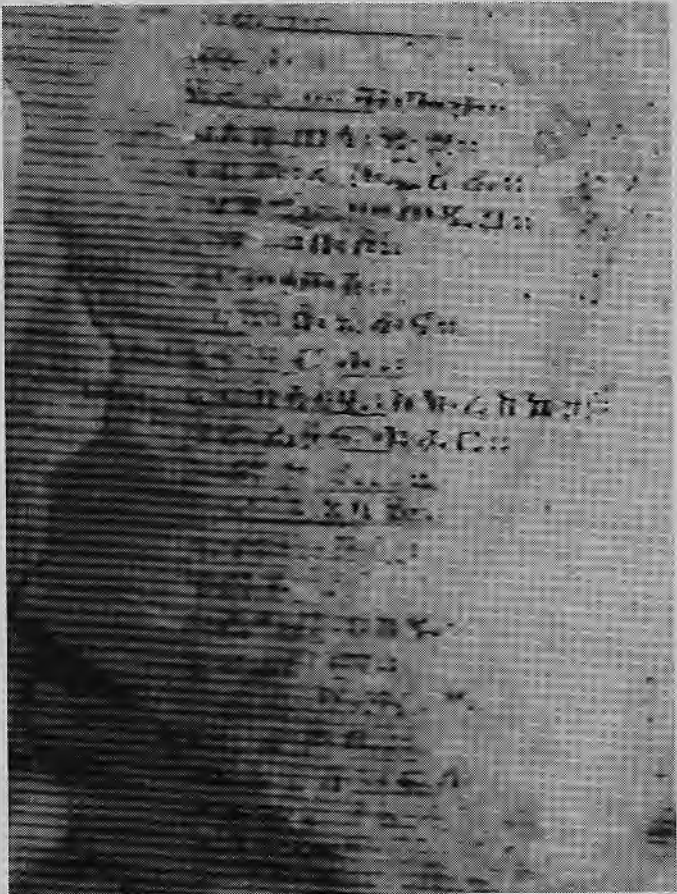
በተጨማሪም አነዚህ ፊደሎች የሚጠቀሙባቸውን ሰዎች ራሳቸውን እንዲገልጹና እርስ በርሳቸው እና ከሌሎችም ጋር እንዲግባቡ ከመርዳት ውጪ ፊደሎቹ በራሳቸው በማንም ላይ ምንም ነጻነት ጉዳት አላደረሱም። በላቲን ፊደል ከመጻፍ ይልቅ በግእዝ ፊደል መጻፍ ለኦሮሞዎች ጠቀሜታው በርካታ ነው።

አንደኛው የግእዝ ፊደላት ከሳቲኑ በተሻለ የኦሮሞን የንግግር ድምጾች 99% ይወክላሉ። ስለዚህ ጥቃቅን ማሻሻያዎችን ለምሳሌ በላቲን ፊደል ላይ ለሌሎች የኦሮሞ ድምጾች አንደ «Ä Ö — Ü — m — ð — ' — Ö — h — o — እና Ê» አይነቶች አናታቸው ላይ ምልክት አድርጎ ኦሮምኛን በግእዝ ለመጻፍ ያመቻል።

ሁለተኛው ደግሞ ኦሮምኛን በኢትዮጵያዊ ፊደላት መጻፍ ጊዜና ገንዘብ ይቆጥባል። በላቲን ሲጻፉ በርካታ ፊደላትን የሚጠይቁ የኦሮምኛ ቃላት በሳባዊ/ግእዝ ሲሆን ግን በጥቂት ፊደላት ይወክላሉ። ለምሳሌ በላቲን «Adaamaa» የሚለውና ለባት ፊደላት የፊጀው ቃል በ«ሳባዊ/ግእዝ» ሲጻፍ «አዳማ» ተብሎ በሦስት ፊደላት ብቻ ሊጻፍ ይችላል። በ«ግዕዝ» የሚጻፈው አንድ መጽሐፍ በላቲን ሲጻፍ ሁለት እና ከዚያም በላይ ሆኖ አላታሚውንም አንባቢውንም ሳላስፈላጊ ተጨማሪ ወጪ ይዳርጋል ማለት ነው።

ሦስተኛው በታሪካዊና ፖለቲካዊ ምክንያቶች የ«ሳባዊ/ግእዝ» ፊደላት በሚሊዮኖች በሚቆጠሩ ኢትዮጵያውያን በደንብ የሚታወቁና በስፋት የተሰራጨ በመሆናቸው በነሱ መጠቀም መገለልን ለማስቀረትና ከሌሎች ኢትዮጵያውያን ጋር ለመገናኘት ሊባል መሆን ያለበት አውነታ ነው።

አራተኛው የ«ሳባዊ/ግእዝ» ፊደላት ኦሮሞን ጨምሮ የሁሉም ኢትዮጵያዊ አንጡራ ንብረት ስለሆኑና ከ4000 ዓመታት በፊት የኦሮሞ፣ የአማራና የሌሎችም ኢትዮጵያውያን አባት በሆነው በኢትዮጵያ የሚሠራባቸው ስለነበሩ ለኦሮሞ ህዝብ በነዚህ የራሱ በሆኑ የፊደል ቅርሶቹ መጠቀም የራሳቸው ስለሌላቸው ከላቲን ለመዋስ

ጥንታውያን ኦሮሞ ምሁራን በግዕዝ ፊደል መጻፍ ከቻሉ ልጆቻቸውም ፍላጎቱ ቢኖረን ኖሮ እንዲሁ መጻፍ እንችል ነበር። ቁቤን ያስጀመሩ ምሁራን ያንን ርምጃ የወሰዱት የኢትዮጵያ(ሳባዊ) ፊደላት የአማራና የትግሬ ብቻ ስለመሰላቸው በአማራ፣ በአማርኛ እና በግእዝም ላይ በነበራቸው ጥላቻና ቁጣ ተገፋፍተው ነው። ነገር ግን ግለሰቦቹ በዚህ ነጥብ ላይ ፍጹም ተሳስተዋል። ከሁሉ አስቀድሞ የኢትዮጵያ/ሳባዊ ፊደላት ባለቤቶች ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው

ከተገደዱት በቅኝ ተገዢነት እና በባርነት ቀንበር ስር ከነበሩት አፍሪቃውያን አንጻር ሲታይ የሚያከራ ነው። ኢትዮጵያ ከሰብ ለሀራ አገሮች የራሰዋ የሆነ ልዩና ጥንታዊ ፊደል ያላት ብቸኛ አገር ስለሆነች እና ግእዝ ከ12ቱ የዓለም ዋና ዋና ፊደሎች አንዱ ነው ተብሎ ስለሚገመት የግእዝ ፊደል ኦሮሞውን ብቻ ሳይሆን ሌሎች አፍሪቃውያንን እና ባጠቃላይም ጥቁር ሕዝቦችን የሚያከራ ትልቅ ቅርሰ ነው።

አምስተኛውና የመጨረሻው፤ ከላቲን ይልቅ በግእዝ ፊደል መጠቀማቸው አሮሞዎችን በኢትዮጵያና በኢትዮጵያውያን እንደ እንግዳና እንደ ባእድ ከመታየት ያደናቸዋል። አሮሞዎች እና ሌሎችም አማርኛ ተናጋሪ ያልሆኑ ኢትዮጵያውያን አማርኛን ለጋራ መግባቢያ ቋንቋነት ቢገለገሉበት በርካታ ጠቀሜታዎች ያገኙበታል። የሥራ ቋንቋዎች አማርኛ በሆነባት አገር በኦሮሞኛ ወይም በሌላ አካባቢያዊ ያፍ መፍቻ ቋንቋ ብቻ መናገርና መጻፍ ሰፊ ያለ የሥራ እድል አያስገኝም። ለምሳሌ የሥራ ቋንቋ የሆነውን አማርኛን ሳይማሩ በቁቤና በኦሮሞኛ ብቻ የሰለጠኑ ተማሪዎች ከተመረቁ በሁዋላ ከክልላቸው ውጪ ሥራ የማግኘት እድል አጥተው ሲቸገሩ ይታያል። ላይ ላይን ሲያዩት ጠቃሚ የሚመስል፤ ውስጡን ሲመረምሩት ግን ጎጂ የሆነውን ይህንን አሳሳቢ ሁኔታ ወላጆች ቢገነዘቡትም የማይቆጣጠሩት ሆኖባቸዋል። አሁን አሁን ብልጠቻ አማራ ያልሆኑ ወላጆች እንደሚያደርጉት አሮሞዎችም ልጆቻቸው በማናቸውም የኢትዮጵያ ክልል መሥራትና መኖር ይችሉ ዘንድ አማርኛ እንዲማሩላቸው ይፈልጋሉ። ብልጠቻ ልጆቻቸው በድፍን ኢትዮጵያ ተንሰራፍተው መስፈር እና መሥራት እንዲችሉ ተሸቀዳድመው አማርኛ ያለተምሯቸዋል። የትግራይዎቹ መሪዎች አጼ ዮሃንስ እና መለስ ዜናዊም ኢትዮጵያን በቀላሉ ለመግዛት እንዲመቻቸው በአማርኛ ይናገሩም ይጽፋም ነበር። ትግራ ባልሆኑት ኢትዮጵያውያን ላይ ትግርኛን ጭነውበት ቢሆን ኖሮ ኢትዮጵያን ለመግዛት አስቸጋሪ በሆነባቸው ነበር። አሮሞዎችም አማርኛን ችላ ሳይሉ መጠቀሚያቸው ለማድረግ ብልሆች መሆን አለባቸው። የአማርኛን ጥቅም የተገነዘቡት ተጋራዎች ወገኖቻችን በትግርኛና በአማርኛ አቀላጥፈው እንደሚናገሩት ሁሉ የአሮሞ ልጆችም በኦሮሞኛና በአማርኛ አፋቸውን እየፈቱ ልሳነ-ክልኤ መሆን ይችላሉ።

የሚከተለውን የቁቤ ጽሁፍ ወሰደን ከግእዝ እና ከላቲን ፊደል የትኛው ይበልጥ ውጤታማና ብቁ እንደ ሆነ እንመለከታለን፡-

Uummanni	Oromoo	ilmaan	namaa	biyya	lafaa
ኡ-መኒ	ኦሮሞ	ኢልማን	ነማ	ብያ	ለፋ
Kanarratti	Uumaman	kessaa	tokkodha	Biyyi	
ከነረቲ	ኡ-መመን	ኬሳ	ቶኮዳ	ብዩ	
Uumamaa	fii	jireenya	issa	Aafrikaa	Bahaa
ኡ-መማ	ፊ	ጅሬኝ	ኢሳ	አፍሪካ	በሃ
Gara	kaabaatti	Yemmuu	ta'u	Uummmata	
ገረ	ካባቲ	የሙ	ተኡ	ኡ-መተ	
Akata	Sabaatti	baay'ina	gudda	qabu	kan
አከ	ሳባቲ	የሙ	ተኡ	ኡ-መተ	
Baha	gaanfa	Aafrikaatti	argamu	keessaa	
ባሃ	ጋንፋ	አፍሪካቲ	አርገሙ	ኬሳ	
Isa	tokko	Seenaan	uummata	kanaa	akkuma
ኢሳ	ቶኮ	ሴናን	ኡ-መተ	ከና	አኩማ
Sabaaf	sab-lammaota	Aafrikaa	heddu	namnii	
ሳባፍ	ሳብ ላሞታ	አፍሪካ	ሔዱ		
Seeraaf	simaan	qulqulleessee	barreesse		
ሴራፍ	ሰርናን	ቁልቁሌሲ	በሬሴ		

Jiraachun baatullee uummata seenaa
 ጂራቹ ባቱሌ ኡመተ ሲና
 Gudddaa fii gaarii qabu akka ta'e huba
 ጉዳ ፊ ጋሪ ቀቡ እከ ተኤ ሁብ።
 Chuun nama hin dhiba
 ቹን ነመ ሕን ደቡ

ከላይ ከቀረበው ናሙና ውስጥ የተወሰኑ ቃላትን እየጠቀስን የኢትዮጵያው ፊደል አሮሞኛን ስመጻፍ ከላቲን እና ከኢትዮጵያው ፊደል የትኛው ብቁ፣ ቀልጣፋ እና ጊዜ እና ገንዘብ ቆጣቢ እንደሆነ እንይ፤ Uummanni Oromoo ilmaan namaabiyya lafaa

"Uumamaa" የሚለው ቃል በላቲን ሊጻፍ 7 ሆህያት ፈጅቷል። በኢትዮጵያው ግን "ኡመማ" ተብሎ በ3 ፊደላት ይጻፋል። "oromoo" የሚለው ቃል በላቲን 6 ሆህያት አሉት፤ በግዕዝ ግን "አሮሞ" ተብሎ በ 3 ሆህያት ይጻፋል። "ilmaan" የሚለው በላቲን 6 ሆህያት አሉት፤ በግዕዝ ግን አራት በቂው ነው። "namaa፣ biyya፣ lafaa፣" የሚሉትም ቃላት በላቲን እያንዳንዳቸው 5 ሆህያት ፈጅተዋል። በግዕዙ ቢሆን ግን "ነማ፣ ቢያ፣ ስፋ" ተብሰው እያንዳንዳቸው በ 2 ፊደላት ይጻፋሉ።

ኡመኒ አሮሞ አልማንነማ ብያ ለፋ Kanarratt Uumama kessaa tokkodha Biyyi የሚሉትን ደግሞ ስናይ "Kanarratti" በላቲን ሲጻፍ 10 ሆህያት ያስፈልጉታል። በኢትዮጵያው ፊደል በግዕዝ ግን በ 4 ሆህያት ይጻፋል። "Uumaman" በላቲን 7 ሆህያት ያስፈልጉታል። በግዕዝ ግን 4 ሆህያት ይበቁታል። "kessaa" የሚለው በላቲን 6 ሆህያት ያስፈልጉታል። በራሳችን ፊደል ግን "ኬላ" ተብሎ በ2 ፊደላት ይጻፋል። "Tokkodha" እና "Biyyi" የሚሉትም በላቲን እንደ ቅደም ተከተላቸው 7 እና 5 ሆህያት ሲኖሯቸው በግዕዝ ግን 3 እና 2 ሆህያት ብቻ ነው የሚኖራቸው።

በገጽ ሲታስብ በላቲን 100 ገጽ የሚፈጅ ጽሁፍ በግዕዝ ግን በ40 ገጽ ሊጻፍ ይችላል። ብዙ ሺ ኮፒ ሲታተም በላቲን ሲሆን አላግባብ የሚባከነውንና በግዕዙ ሲሆን ግን የሚቆጠበውን ስንትና ስንት ቶን ወረቀት አስቡት። ጊዜንና ገንዘብን በተመለከተም እንዲሁ ነው። እንባቢ ይገምተው። አሮሞዎች መዘንጋት የሌለባቸው፣ ብልጦቹ ኢርትራውያን እንኳን ከኢትዮጵያ እንጂ ከኢትዮጵያ ፊደላት አልተገነጠሉም። የፊደላቱን ጥቅም አውቀው ይዘዋቸው ሄደዋል።

የአሮሞኛ ተናጋሪ ሕዝብ ቁጥር በጣም በርካታ ስለሆነ ካናዳ ውስጥ እንግሊዝኛንና ፈረንሳይኛን የሥራ ቋንቋዎች አድርገው እንደሚሠሩባቸው በኢትዮጵያ ውስጥም ከአማርኛ ጎን ለጎን አሮሞኛ ሁለተኛው የፌዴራሉ መንግሥት የሥራ ቋንቋ እንዲሆን ሲታስብበት እና ጥቅምና ጉዳቱ በተጨማሪም እየተመዘነ፣ አዋጭነቱ በሳይንሳዊ መንገድ እየተጠና፣ አማርኛን እንደ ሁለተኛ ቋንቋቸው በተቀበሉ እንደ ደቡብ ክልል ባሉ ሕዝቦች ላይ ጫና አስመሆኑም በደንብ እየተረጋገጠ በጥንቃቄ ሊመከርበት ይገባል። ይህ ጉዳይ ባንድ ቀን ጀንበር የሚፈጸም ሃይሆን አዲስ ቋንቋን ለመማር በቂ ጊዜ ስለሚያስፈልግ ሳይታይ ሊወሰድ ይችላል። ከዚህ ጋር ተያይዞ አሁንም እጂግ አስፈላጊና አንገብጋቢ የሆነው የፊደሉ ጉዳይ ነው። አሮሞ ያልሆኑ የቋንቋው ተናጋሪዎች በአሮሞኛ ለመጻፍ በላቲን ፊደል እንዲጠቀሙ ሲገደዱ ነው? "ጊዜና ገንዘብ ከሚያባከነው ከላቲን ፊደል ይልቅ ቆጣቢ፣ ቀልጣፋና ምቹ በሆነውና በምናውቀው ባገራችን ፊደል እንጽፋለን" ቢሉ ምን ሲደረጉ ነው? "በባዕዳን ፊደል የሚጽፉ በቅኝ ገዢዎች ሲገዙ የነበሩና አማራጭ ያልነበራቸው ሕዝቦች ናቸው። እኛ በጀግናች አባቶቻችን ደም እና አጥንት ነፃነታችን ተከብሮልን የኖርገና አኩሪ ቅርስ የሆነ የራሳችን ፊደል ያለን ሕዝቦች እንደነሱ ልንሆን እያገባም" ብለው ቢቃወሙ ምን ሊባሉ ነው? ይህ መሠረታዊ ጥያቄ ባግባቡ መልስ ሊያገኝ እንጂ እንደ ዋዛ ሲታሰፍ አይገባም።

ከ30 ዓመት ወዲህ የተወለዱና የማስተማሪያ ቋንቋቸውን አሮሞኛ ብቻ ባደረጉ የትምህርት ተቋማት የተማሩ የአሮሞ ወጣቶች ተጎጂዎች ሆነዋል። እነዚህ ወጣቶች በክልላቸው መንግሥት የተነገራቸውን ተቀብለው በአሮሚፋ ብቻ በመማር የትምህርት ጊዜያቸውን አባከኑ። በጥሩ ውጤት ከተመረቁ በኋላ ግን በፌዴራሉ የሥራ ቋንቋ ስለማያነቡና ስለማይጽፉ በመላ ኢትዮጵያ በሚገኙት

ጠጅ አማራኝ ስላት ማሩን ታስጭናለች

ራቦኝም ስላት አሁሉን ታስጭናለች

በረደኝም ስላት ሸማ ትለዳለች

ሌባዬ ተይዛ ባልጋ ትሄዳለች።

የት አባትዋን አውቃ ታላዝኛለች፤

የጣቴን ቀለበት አንተ አድርገው ካሣ፤

በኔማ ጣት ገብቶ አስጨነቀኝሣ።

ሕብሩ /ሰምና ወርቁን የያዘው ሐረግ/ በግጥሙ የመጨረሻ ስን ውስጥ ይገኛል፤ "በኔማ ጣት" የሚለው ነው። ስለ ጣት እና ስ ቀለበት የተናገሩ አስመስለው ችግር እንደ ጠናባቸው ረዳ ልጃቸውንም አንዳጡ "በኔ ማጣት ገብቶ" ብለው የገለጹበት ሰም ወርቅ ቅኔ ነው።

የቋንቋ እና የባህል ተፅዕኖን በተመለከተ አውነቱን ለመናገር አማራው ኃይልን ወይም ሕግን ተጠቅሞ ቋንቋውን እና ባሕሉን አማራ ባልሆኑ ላይ ፈጽሞ በግድ አልጫነም። ቢፈልግ አንኳ እንዲህ ዓይነት ተፅዕኖ ለማሳደር የሚያስችል የመንግሥት ሥልጣንም አማራው ይ አያውቅም። ከሁሉም በላይ ደግሞ እንዲህ ዓይነት ተፅዕኖ ማሳደር ተፈጥሮአዊ ባሕሪው አይደለም። ቋንቋውንና ባሕሉን ሌሎች የተጠቀሙበት በፈቃዳቸው ነው አንጂ በግድ አይደለም። አማሮች እና አማርኛ በንጉሠ-ነገሥት ላሊበላ ሞገስ ካገኙበት ከ11ኛው ክፍለ-ዘመን ጀምሮ በፈቃዳቸው ባማርኛ የሚጠቀሙ ሰዎች አየበዙ ሲመጡ አማርኛም በተፈጥሮአዊ መንገድ አያደገ መጥቷል። አጼ ላሊበላ ሥልጣን እንዲይገ አማሮች ከረዱት በኋላ ላሊበላ ለአማራው፣ ለአማርኛ ቋንቋ እና ለአማራው ባሕል አድልኦ እና ቀረቤታ አሳይቷል። አገውኛን የኢትዮጵያ የመንግሥት አፈሰላዊ ቋንቋ አድርጎ በአዋጅ መሾም ይችል ነበር። ላሊበላ ግን ከአገውኛ ይልቅ አማርኛን መረጠ። በዚህም አማርኛ እና የአማራ ባሕል አዲታወቁ ረዳ።

ከሃምሳ ዓመት በኋላ አማሮች የአሮሞዋን ወይዘሮ የጊፍቲ ሃዊ መንዲያን ልጅ ተስፋ-አየሱስን /ይኩኖ-አምላክን/ ሥልጣን ላይ ለማውጣት የላሊበላን ልጅ ይትባረክን ወግተዋል። ላሊበላ እንዳደረገው ተስፋ-አየሱስም ለአማሮች፣ ለአማርኛ እና ለአማራ ባሕል ይሁንታ አሳየ። ምክንያቱም ሥልጣን መያዝ እና ሰለሞናዊውን ሥርወ-መንግሥት አንደገና መመስረት የቻለው በአማሮች ድጋፍ በመሆኑ ነው። በቤተ-መንግሥቱ፣ በፍርድ ቤቶቹ እና በአስተዳደሩ አማርኛ እንዲነገር አወጀ። በመሆኑም በዛሬው ዘመን ብልጥ የሆኑት ሁሉ እንደሚያደርጉት እንጆራቸውን ማብሰል የሚፈልጉ ሁሉ አማርኛን ለመልመድ ይተጉ ጀመር። ታዲያ በዚህ አማሮች መወቀስ አለባቸው?

ከላይ የተጠቀሰው አውነታ ከትልቁ ራስ ዓሊ አስከ ትንሹ ራስ ሃሊ ጎንደር ከትመው ሰነበሩ አሮሞ መሪዎች እና ለትግሬው ለአጼ ዮሐንስም ይሠራል። እነዚህ ሁሉ መሪዎች መንግሥታቸውን ባግባቡ ለመምራት በአማርኛ መገልገልን መርጠዋል። ሥልጣኑ በአጃቸው ለሰነበረ አሮሞኛን ወይም ትግርኛን የኢትዮጵያ የመንግሥት የይፋ ቋንቋ አድርገው አዋጅ ቢያናግሩ የሚያግዳቸው ኃይል አልነበረም። እነሱ ግን ሥልጣናቸውን ለማስጠበቅ ሊሉ ከአሮሞኛ ወይም ከትግርኛ ይልቅ በአማርኛ መጠቀምን መረጡ። ታዲያ በዚህ አማሮች መነቀፍ ይገባቸዋል? አማራ ያልሆኑትን የነዚህን የነገሥታቱን አዋጅስ አማሮች እናስቀም ቢሉ በምን አቅማቸው ያስቆሙት ነበር? ከነሱ ቁጥጥር ውጪ ቋንቋቸው ስለተስፋፋ አማሮች ሊወገዙ አይገባም። ያልቅስ ኢትዮጵያውያንን ሁሉ ሊያገናኝ የሚችል ሰቅኔ ጥበብ ምቹ የሆነ የተዋበ ቋንቋ ስለአበረከቱልን ሊመሰገኑ እና ሊወደሱ ይገባቸዋል።

በአዲስ አበባና በትልልቅ ከተሞች፣ በትምህርት ቤቶችና በሥራው ዐለም ተቀባይነት ለማግኘት ብለው ወላጆቻቸው ያወጡላቸውን ስሞች ወደ «ቆንጆ» የአማርኛ ስሞች የለወጡ ሰዎች አሉ። እነዚህ ደግሞ አሮሞዎችና የደቡብ ህዝቦች ብቻ ሳይሆኑ ራሳቸው አማሮችም ጭምር ናቸው። አላይ በተባሉት ምክንያቶች አማሮች ሳይቀሩ ስሞቻቸውን ይለውጡ እንደነበር ዐይነተኛ ምሳሌ የሚሆኑት አሁን በባህር ማዶ የሚኖሩት አቶ ለይኩን ቤተሰቦች ናቸው። ታሪካቸውም ዕውነተኛ ነው። በ1933 ዓ.ም ፋሺስት ኢጣልያ ኢትዮጵያን ከለቀቀች በኋላ የአርበኛው የአቶ ወልደጻድቅ ክብረት

ቤተሰቦች ከመራቤቴ ወደ አዲስ አበባ አመሩ። ስሞቻቸውም «ዳባሽ»፣ «ባፊና» እና «ሺናባቸው» ነበሩ። እነዚህን ስሞች የሰሙ የአዲስ አበባ ስሞችም በጣም አየሳቁባቸው ስለቀሰዱባቸው ስሞቻቸውን ለመሰወጥ ተገደዱ። ስለዚህም «የውብዳር»፣ «ኮከብ» እና «ወርቁ» ተባሉ። የአቶ ሰይኩን ሌላ ዘመድ በመንዝ ይኖሩ ነበር። ስማቸው «ነቅንቁ ጎንጤ» ነበር። ይህ ስም በአዲስ አበባ መሳቀያ ስለሆነ የራሳቸውንም፣ ይባሉ ብለው የአባታቸውንም ስም ሰወጡት «ሰዋሰው ከብረት» ሲሉ። የጎጃምና የጎንደር አማርኛም ወደ አዲስ አበባ ሲመጡ እንዲሁ ስማቸውን ይሰውጡ ነበር። የአኚሁ የአቶ ሰይኩን የጎጃምና ጎንደር ቤተዘመዶችም በአዲስ አበባ ከተማ ስማቸውን ለመቀየር ጫና ደርሰባቸው ነበር። ለምሳሌ የጎጃሜዎቹ ወይዘሮ «ሰውብኒት» እና «ውጭአደሩ» ስሞቻቸው በአዲስ አበባ አሳፍረዋቸው «ሰውነት» እና «ባንቺ» ተብለዋል። ይህም የሚጠቁመን ሰብታና ለሥራ እንዲያመች አቅዶ ስሞችን መሰወጥ በአሮሞዎች ብቻ የተጀመረ አይደለም። በአማርኛም እንጂ። ስለዚህ አሮሞዎች ይህን በእነሱ ላይ ብቻ የደረሰ ትልቅ በደል ማድረግ የሰባቸውም። ነገሩን አስፍተው መመልከት አንጂ።

ሚቹ መለስ ዜናዊ እና ወያኔ ጓዶቹ ሁሉ አማርኛ እና ትግርኛ አቀላጥፈው ያውቁ ነበር። አማርኛ የሥራ ቋንቋ ሆኖ እንዲቀጥል ሲወስኑ የሚበጃቸውን አስተውሰው አድርገዋል። ታዲያ በዚህ አማርኛ መዘለፍ አሰባቸው? በምንለጠው ፍርድ ፍትሃውያን መሆን አለብን? ትግርኛን የመንግሥታቸው ቋንቋ አድርገው ቢያውጁ ትግራዎቹን የሚያግዳቸው ምንም ኃይል አልነበረም። በርግጥ ትግርኛ የኢትዮጵያ የይፋ ቋንቋ እንዲሆን ቢያደርጉ ኖሮ አብዛኛው የኢትዮጵያ ሕዝብ ትግርኛ ስለማይናገር ኢትዮጵያን ለማስተዳደር አስቸጋሪ ይሆንባቸው ነበር። ከተግባር የአማርኛን ጠቀሜታ ተረድተው ያንኑ አስቀጠሉ። በዚህ የወያኔ ውሳኔ ላይ አማርኛ ምንም ሚና አልነበራቸውም። ቋንቋቸውን መለስ ዜናዊ እና የሱ መንግሥት አባላት ሲያቀላጥፉት ዝም ብለው ያዩ እና ይሰሙ ነበር እንጂ። ታዲያ በዚህ አማርኛ መከሰስ ይገባቸዋል?

ኑሮን ለማሻሻል እና በመላ ኢትዮጵያ ከማንኛውም ሰው ጋር ለመግባባት ቋንቋውን መቻል ያለውን ጠቀሜታ በመገንዘብ

ከመንግሥት ውጪም ሁሉም የኢትዮጵያ ሕዝብ አማርኛን በፈቃዱ ለመማር የሚፈልግ ሆነ።

ርግጥ ነው በኃይሉ-ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ ገብቶ ለመማር አማርኛ እንደ መሰፈርት ነበር። አማራ የሆኑም ያልሆኑም ተማሪዎች በ12ኛ ክፍል መልቀቂያ ፈተና አማርኛን ማሰፍ ይጠበቅባቸው ነበር። አማራ ላልሆኑ ተማሪዎች ያማርኛን ብሔራዊ ፈተና በጥሩ ውጤት ለማሰፍ አዳጋች ነበር። አንደዚያ መደረጉ ተገቢ አልነበረም። ችግሩ መታየት እና መፈታት ይገባው ነበር። በተጨማሪም አማርኛ የማይችሉ ሰዎች ጉዳያቸውን በፍርድ ቤት አቅርበው ለማስወሰን ይቸገሩ ነበር። ደግነቱ ተርጉሜን እንዲቀምላቸው ይደረግ ነበር። ይህ አገላግሎት ዛሬም ይኖራል ብዬ እገምታለሁ።

አልባሳትን በተመሰከተሰ? የተሰያዩ ነገዶች እንደየምርጫቸው የተሰያዩ አልባሳትን ይሰብላሉ። ገበሬዎችን ጨምሮ አብዛኞቹ ኢትዮጵያውያን እንደየ ምርጫቸው ተመሳሳይ አሰባሰብ አላቸው። ስምሳሌ ኦሮሞዎችም አማርኛም የኦሮሞዎች አስተዋጽኦ የሆኑትን ቡሉኮ እና ጋቢ ይጠቀማሉ፤ ተነፋነፍ ሱሪ፣ አጀ-ጠባብ እና ኩታ ይሰብላሉ። ወደው በፈቃዳቸው ያደርጉታል አንጂ መንግሥታዊ የባሕል መመሪያ ስለሌለ አንድ ዓይነት ልብስ አንዲለብሱ የሚያስገድዳቸው ሕግ አልነበረም። ኮሎኔል መንግሥቱ ኃይለማርያም ወታደራዊው መንግሥት ከላብ-አደሩ እና ከአርሶ-አደሩ ጋር ያለውን እንድነት ለመግስጽ በሚል የመንግሥት ሥራ መሪዎች በሙሉ አንድ ሰሜን ኮሪያ እና አንድ ቻይና ኮሙኒስት ፓርቲ አባላት ከርካሽ ጨርቅ የተሰፉ አንድ ዓይነት ልብስ እንዲለብሱ ካደረገበት ከደርግ ጊዜ በስተቀር (አንዳንድ ባለሥልጣናት ግን የልብሱን ከሰር ብቻ አመለካከት ከሀር የተሰሩ ውድ ልብሶችን ይሰበሱ ነበር) የበፊቱም ሆነ ያሁኑ የኢትዮጵያ ህገ-መንግሥት ሁሉም ኢትዮጵያውያን የደንብ ልብስ እንዲለብሱ አላስገደደም። አንድም አማራ ስልጣን ባልያዘበት ወይም አማራውን የሚወክል መንግሥት ባልተፈጠረበትና በስሙ የባህል ህግና ደንብ በይፋ ባልታወጀበት ሁኔታ ህዝቡ በፈቃዱ ለሚናገረው፣ ለሚሰብሰው እና ለሚያደርገው ነገር አማርኛ ተጠያቂ ሊሆኑ አይገባም። በተጨማሪ “ንጹህ የአማራ ባሕል” የሚባል ነገር የለም። ባለፉት ምዕራፎች አንዳየነው ታሪካዊ በሆነው በሁለቱ ሕዝቦች ማህበራዊ መስተጋብር የተነሳ የአማራ ባሕል ከኦሮሞ ባህል ጋር

ተዳቅሷል፤ ተወራርሷል፤ ተቀላቅሎአል። ይልቁንም የኦሮሞው ሃይማኖትና ባህል በአማራው ላይ ገንኖ ይንጸባረቃል። አንዱ ያንዱ ቋንቋ እና ባሕሪ በውዴታ ይጠቀም ነበር እንጂ በሁለቱ ጎሳዎች ስል ሕዝቦች ላይ ሆነ ተብሎ የተጫነ የባህል ጭቆና አልነበረም። በሮግ አማራ እና ኦሮሞ በቅርብ በተዛመዱባቸው ባንዳንድ የኦሮሞ አካባቢዎች በተስይም በወስጋ ኦሮሞ ወላጆች በፈቃዳቸው ስልጆቻቸው የአማራ ስሞችን ያውጡላቸው ነበር። ኦሮሞ ወላጆች ስልጆቻቸው ያማራ ስም ያውጡላቸው የሚል መንግስታዊ አዋጅ ወይም ህግ መንግስታዊ ድንጋጌ የለም። ማሕበራትም ያንን የሚያደርግበት ምክንያት ብዙ ነው። ሥራ፣ ሃይማኖት፣ ተቀባይነት ፍላጎት፣ ጋብቻ ወይም አፍቅሮተ-ባሕሪ ሊሆን ይችላል። ምክንያቱ ምንም ሆነ ምን በግዴታ እና በጋይል የተጫነ አይደለም። በህዝብ ፈቃድ የሚደረግ ነበር። የወስጋ ኦሮሞዎች ስልጆቻቸው የአማራ ስም መስጠታቸው ከምንም ነገር በላይ የሚያረጋግጠው ሰፊው የኦሮሞ ሕዝብ በጋብቻ በሃይማኖት፣ በማሕበራዊ ሕይወት፣ በባህል እና በንግድ ግንኙነት የተቀላቀለውን ሰፊውን የአማራ ሕዝብ መውደዱን ነው። ስዚያው የመጀመሪያ ስሞች አማርኛ ቢሆኑም ሃይማኖታቸው የኢትዮጵያ ተዋሕዶ ካልሆነና ወላጆችም የክርስቲያን ስም ካልያዙ በስተቀር የመጨረሻ ስሞች ባመዛኙ ኦሮሞኛ ናቸው። አብዛኞቹ የኦሮሞ ወላጆች በየትኛውም ቦታ ቢሆን ስልጆቻቸው ስም የሚያውጡት በኦሮሞ ነው። ይህ ደግሞ በሕይወት ሂደታቸው ስኬታማ ከመሆን አግዶአቸው አያውቅም። የኦሮሞ ስም ይዘው ባለፉት መንግሥታት ውስጥ ከፍተኛ ደረጃ የደረሱ ኦሮሞዎች አልፍ ናቸው።

ወደ አማራው ስንመለስ ከሙያ አንጻር አማራው በትምህርት (ቅኔ ቤት)፣ በንግድ፣ በግብርና፣ በጽህፈት ሥራ እና ከሁሉም በላይ ባብዛኛው በውትድርና ሙያ ተክኗል። ለምሳሌ አክሱማይ ገና ትንሹ ልጅ በነበረበት ጊዜ የግብፅ ፈርአን ሆኖ ራምዜስ ወይም ራሚሱ በሚል የንግሥና ስም ነግሦ ነበር። ዙፋኑን ሊጠብቁ ከ2850 ዓመት በፊት ንጉሡን እና አሁን ሱዳንን በስምዎ ያስጠራቸውን እናቱ ሳዶንያን አጅበው ከኢትዮጵያ አስከፊ ግብፅ የሄዱት አማርኛ ነበሩ። ሄደውም አስከፊ ዛሬ ስማቸውን በሚጠቅስ አማርኛ ደልታ በተሰኘ ባንድ አካባቢ ሰፈሩ። አሱውም አማርኛ-ደልታ የሚባለውና አሁንም በዚህ ስያሜ እየተጠራ በግብፅ የሚገኘው ቦታ ነው። በኢንተርኔት ውስጥ

ገብተው ራስዎ ሊያረጋግጡ ይችላሉ። አየሱስ ክርስቶስ፣ ማርያም እና ዮሴፍ ከሮማውያን ጭፍጨፋ ስማምስጥ ወደ ግብፅ ተሰደው ያረፉበት ቦታ ነው ይህ ታሪካዊ አማርኛ-ደልታ። ይህ የግብጽ ክፍሎ-ግዛት (የላይኛው ግብፅ) አካባቢ፣ አየሱስ ተወልዶ ወደ ግብፅ በሸሸበት ስዕት የደሸት ዝርያ በሆነና ንጉሥ አማናቱ ተትናይ በተባለ ኢትዮጵያዊ ንጉሥ ይገዛ ነበር። 350,000 (ሶስት መቶ ሃምሳ ሺ) የሚሆኑ አማርኛም አክሱማይንና ሞግዚቱ የነበረችውን ወላጅ እናቱን ሳዶንያን ይጠብቁ ነበር። አላይ እንደጠቆምኩት ሱዳን የምትባለዋ አገር ስያሜዋን ያገኘችው ከሳዶንያ ነው መላው ሱዳን እና ኑብያ ሁሉ የኢትዮጵያ ግዛት ስለነበሩ።

የቀዳማዊ ምኒልክ የልጅ-ልጅ-ልጅ የሆነው አክሱማይ ወደጊሳ ላይ (ከክርስቶስ ልደት በፊት በዘጠነኛው ዓመተ-ዓለም) የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት ሊሆን አክሱም ከተማን ቆረቆረ። ይህን ግዙፍ ግንባታ እንዲያከናውኑ መሃንዲሶችን፣ ባለጆችንና ግንበኞችን ከመላው የኢትዮጵያ ግዛት መረጠ። ሴት ልጁን ሪብላን ሰባቢሎኑ (ያሁኗ ኢራቅ) ንጉሥ ስናቡከደነጋር በጋብቻ ሰጠው። አሁንም የአማራ ወታደሮች ነበሩ ሪብላን አጅበው ወደ ኢራቅ የተጓዙት። ሪብላንም ኢራቅ ደርሳ በሰሚ ከተማ መሰረተች። አማርኛም አንዲሁ በኢራቅ ውስጥ «አማራ» የተባለች ከተማ በስማቸው ቆረቆረ። ሪብላ ከተማ በመሬት ነውጥ የተደመሰሰች ሊሆን «አማራ» ከተማ ግን እስከዛሬ በኢራቅ ውስጥ በዚህ ስም ትገኛለች። ቀደም ሲል በጠቀስኩት በኒው ዮርክ ታይምስ ላይ አንዳነበብነው አማራ የተባለችው የኢራቅ ከተማ ከስምንት ዓመታት በፊት በሺአይት ሙስሊሞች ተይዛ ነበር።

አጼ ካሌብ በ518 (እ.ኤ.አ) ክርስቲያን ዜጎቹን ስመታደግ በየመን ውስጥ በተዋጋበት ወቅት አማራ ወታደሮች ወሳኝ ሚና ተጫውተዋል። በጦርነቱ መጨረሻ 5000ዎቹ በብሩክ ዘላስም እየተመሩ የናግራን የየመን) ክፍሎ-ግዛት ንጉሥ የነበረውን ሕሩይን ሰረዱ ወደ የመን አቅንተዋል። እነዚህ አስፈሪና የሰስጠኑ ፈረሰኞችም የነበሩ አማራ ወታደሮች ጎሽ አሰልጥነው አንደ በሬ ይጠምዱ የነበሩ ነበረዎቻቸው ነበሩ።(47) በአማርኛ፣ በአስዋን እና በራቁዲ(የአሁኗ ካይሮ) የግብፅ ከተሞች የቀሩ እነዚህ አማራ ወታደሮች በሺህ ስሚቆጠሩ ዐመታት በተጠቀሱት ከተሞች ኖረዋል።

ከአንድ ሺ ስምንት መቶ ዓመት በኋላ ሳሊባላ ከኢየሩሳሌም ወደ ኢትዮጵያ ሊያቀና ግብፅ ጎራ አለና በሺዎች የሚቆጠሩ አማራ ወታደሮችን ወደ ኢትዮጵያ አመጣቸው። እነዚያ ወታደሮች በአማር ደልታ ይኖሩ የነበሩና ባሳንጣውን የዛጉዬን ንጉሠ-ነገሥት ሃርጲ ለመጣል ሳሊባላን የረዱትና የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት እንዲሆኑ ያበቁት ነበሩ። ሳሊባላ አንዴ ንጉሠ-ነገሥት ከሆነ በኋላ ከፍልፍል ቋጥኝ ቤተክርስቲያናትን ወደ ማነጽ ፊቱን አዞረና በላሰታ ሳሊባ የሚገኙትን አነጸ። በዚህ ሥራ የረዱት ከግብፅ የመጡት አማሮች እንደ ባገር ውስጥ የነበሩትም አማሮች፣ አገሮች እንዲሁም ሌሎች ኢትዮጵያውያን ነበሩ። ከግብጽ ከመጡት አማሮች ውስጥ የተወሰኑት በአማራ ሳይንት፣ በዋድላ ደሳንታ እና በሁሉም ቤተ-አማራ ከሚገኙ አማራ ዘመዶቻቸው ጋር ተገናኙ። በዚህም ሳሊባላ አማሮች አቀረባቸው። ሥልጣን ሰጣቸው። ቋንቋቸውንና ባሕላቸውን እንዲያለሙ ፈቀደላቸው።(48) በዚህ አጋጣሚ የሳሊባ አብያተ-ክርስቲያናት በራሱ በቅዱሱ ንጉሠነገሥት በሳሊባ ተነድፈው ተመርተው የተፈሰሱት በኢትዮጵያውያን ባለሙያዎች አንድ በመላክት ወይም በፈረንጆች እንዳልሆነ በኩራት መግለፅ አወዳለሁ። ኢትዮጵያውያን አንድ የሚያስደንቅ ሥራ ሊሠሩ ልጆቻቸው የወላጆቻቸውን ክብር ለራሳቸው እንደማስቀረት ለመላክትና የውጭ ሃገር ሰዎች ለማደል ይዳዳቸዋል። ይህን በራሰ አለመተማመን እና ራስን የመናቅ ባህል ማቆም ይገባል።

አማሮች ገበሬዎች የሌሎች ሙያዎች ባለቤቶች ከመሆናቸው ጎን ሰጎን ወታደሮችም በመሆናቸው የኢትዮጵያን ዳር ድንበር ጠባቂዎች፣ የሉአላዊነቷ አስከባሪዎች እና የነፃነቷ ቀናሊዎችም ነበሩ። ኢትዮጵያን ከጠላት ለመከላከል በየአገሩ በመንከራተታቸው እና በመሞታቸውም ተመናምነው ከኦሮሞዎች ብዛት ጋር ሊነፃፀር ቁጥራቸው ሊመናመን ችሎአል።

አማሮች ደግሞ በፍፁም አገው አልነበሩም። “አገው” የሚለው በሁዋላ የአንድ ጎሣ መጠሪያ የሆነው ቃል በ12ኛው ክፍለ-ዘመን በእጹ ሳሊባላ ወይም ዳግማዊ አጼ ገብረ-መስቀል ይባል በነበረው ዘመን-ግዛት ላንድ የጦር ክፍል የተለጠ ስያሜ ነበር። በሁዋላ በዚህ ስም የተጠሩት ሀዘቦች ከዚያ በፊት “ቺያ” እና “ቤጂያ” ይባሉ ነበር። ከዛሬ 3200 ዓመት በፊት አጼ አስያኤል እስያን ድል ካደረገ በኋላ ነበር ከአለያ

ያመጣቸው እና ከአገር- በቀል ኢትዮጵያውያን ጋር እንዲቀሉ ያደረጋቸው። ለዚህ ነው የቆዳ ቀለማቸው ቅይጥ የሆነው። ሃይማኖታቸውም ቡዲሂዝም እና ሂንዱይዝም ነበር። (49) አጼ ሳሊባላ የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት በነበረበት ወቅት የዳሞት ንጉሥ አልገብርም ብሎ አመጸ። አጼ ሳሊባላ “አገው” የተባለውን ጦር አዘመተበት። ጦሩ ሰባት ነገዶችን ያቀፈ ነበር። እነሱም አዛል፣ ቺያ፣ ኩናማ፣ አማራ፣ ኩንጌል፣ ቢለን እና ሰሌ /ሰላሌ/ የሚባሉ ነበሩ። እነዚህን 7 ጎሳዎች እና ነገዶች ያቀፈው አገው ጦር ግስንገሳ የተባለውን የዳሞት ንጉሥ ከገደለና አካባቢውን በቁጥጥር ስር ካዋለ በኋላ የዳሞትን ወርቅ እና ሰሃለምነት ወደደውና እዚያው ሰፈረ። በዚህ ምክንያት አካባቢው “ሰባት ቤት አገው” ተባለ። በጦሩ ስም እና ጦሩ በተወጣጣቸው ጎሳዎች እና ነገዶች ብዛት ይጠራ ጀመር። ስለዚህ አገው ጦርን “አማራ” ብሎ መጥራት ፍጹም ስህተት ነው። አማሮች ላስታን ሳሊባላንና የአገው መኖሪያን ሲይዙ የሚከተሰው ግጥም ተገጠመ፤

አገው ሲሰደድ

አማራ ሲለምድ።

አማራ እና አገው የተለያዩ ጎሳዎች ባይሆኑ ኖሮ ለምን ግጥሙ ሁለት የተለያዩ ዝርያዎች አድርጎ አቀረባቸው? የለም፤ አማሮች በናጹም አገው አይደሉም። እራሳቸውን የቻሉ የደሸት እና ማራ ዝርያዎች ናቸው።

አንድ ብርጌድ የአገው ጦር ጎጃም ውስጥ ከሰፈረ በኋላ አገውኛ የተሰኘውን የራሱን ቋንቋ ማልማት ጀመረ። ሆኖም ቋንቋው ባመዛኙ የብሌን ቋንቋ ነበር። የጎጃም አገው ተናጋሪ የሆነ አንድ የማውቀው ሰው አለ። ከኤርትራ ብሌኖች ጋርም ሆነ ከማንኛውም ብሌን ተናጋሪ ጋር በቀላሉ መግባባት እንደሚችል ይነግረኝ ነበር። ከሰቆጣ አገው ጋር ግን በአገውኛ መግባባት አይችልም ነበር። ለምን እንደሆነ ስጠይቀው መልስ አልነበረውም። አገው የሚል ስያሜ ይዘው ከሳስታ ወደ ጎጃም ከሄዱት ሰባት ጎሳዎች አንዱ ብሌን ይሆናል የሚል ጥርጣሬ አደረብኝ እና ሁኔታውን አጣራሁ። እናም ከ7ቱ ጎሳዎች አንዱ ብሌን ሆኖ አገኘሁ። ይህ ማለት ሰባቱ ጎሳዎች ጎጃም ከሰፈሩ እና አገው ከተባሉ በኋላ የብሌን ቋንቋ ገንኖ በመውጣት ቀስ በቀስ አድጎ የሰባት ቤት

እገው ቋንቋ ሆኗል። የሚያሰገርመው ይህ ቋንቋ በሰቆጣ እና በላሰታ ከሚኖሩ እገው ህዝቦች ቋንቋ ጋር የማይመሳሰል መሆኑ ነው። እገው የከፍሎ-ጦር ስያሜ ከሆነ በነዚህ አካባቢዎች /በሰቆጣ እና በላሰታ/ እገው የሚሠኝ ማህበራሰብ እንዴት ሊኖር እንደቻለም ይገርመኛል። በመሆኑም ክፍሎ-ጦር ከላሰታ እና ከሰቆጣ ስለመጣ ያንድ ጎሣ ለም ወርሶ ይሆናል እገው የተባለው ብዬም አገምታለሁ። እንደ እውነቱ ከሆነ “እገው ሲለደድ፣ እማራ ሲለምድ” የሚለው የግጥም እንጋ እንደሚያረጋግጠው እማራ በነዚህ ቦታዎች ከመሰፈሩ በፊት እገው ተብሎ የሚጠራ ጎሳ መኖር አለበት። ከእማሮች በፊት እገዎች የአካባቢው ኗሪ ካልሆኑ ግጥሙ እንዴት እገው ተለደደ፣ እማራ ለመደ ሲል ይችላል? አማሮችን ወደነዚህ አካባቢዎች ያመጣቸው እና ለቋንቋቸው መስፋፋትም ትልቅ ሚና የተጫወተው አጼ ላሲበላ መሆኑን በደንብ አናውቃለን። በመሆኑም ነባሮቹ እገዎች መገፋታቸው ተሰምቷቸው እድላቸውን ለመሞከር ወደ ሌላ ቦታ ተለደው ሊሆን ይችላል። የብሌን ቋንቋ ከሆነው ከጎጃም እገውኛ የተለየ የራሳቸው የሆነ ቋንቋ እንደነበራቸው እገምታለሁ። ለዚህ ነው የጎጃም እገው ተወላጅ የሆነው ጓደኛዬ ከሰቆጣ እገው ጋር በቋንቋው መግባባት የተሳነው።

ቀደም ሲል እንዳነሳሁት ይኩኖ-አምላክ የዛጉዬ ሥርወ-መንግሥትን ለማስወገድ በአማሮች ተጠቅሟል። ለሰሞናዊው ሥርወ-መንግሥት እንደገና ሊመሰረት የቻለው በዋንኛነት በአማሮች ድጋፍ ነው ሲሉ አለቃ አጽ-ጊዮርጊስ ጽፏል።(50) የእማራ ወታደሮች የሰሰሞናዊውን ሥርወ-መንግሥት እንደገና በማለመሰስ ረገድ ቁልፍ ሚና ለመጫወታቸው ሌሎች ምንጮችም አሉ። መደባይ-አርሞ እና ሌሎች ነገዶችም በዚህ ጉዳይ ውስጥ እጃቸው እንዳለበት በጽሁፍ ተመዝግቧል። (51) ለዚህ ማረጋገጫው ደግሞ ለሰሞናዊው ሥርወ-መንግሥት እንደተመሰሰ እማሮኛ መንግሥታዊ የመግባቢያ ቋንቋ እንዲሆን መደረጉ እና ተጉሰት፣ ሸዋም የመንግሥቱ መቀመጫ መሆንዎ ነው። ከግዕዝ ይልቅ በአማሮኛ ውስጥ የወታደራዊ ማዕረግ ስሞች እና ደረጃዎች ለፋ ባለ መልኩ መገኘታቸውም ሌላው ማሰረጃ ነው። ለምሳሌ በንጉሠ-ነገሥት ይኩኖ-አምላክ ዘመነ-ግዛት የሚከተሉት የአማሮኛ የማዕረግ ስሞች ገናና ነበሩ።

ግዕዝ

አማርኛ

ሃሃኒ

አቤቶ፣ ቢትወደድ

አፎ

አቴን

ጸንደረባ፣ ሄጌኖ

አቴን

ቀስ፣ አፄ

እጩን

አራቅ-ማሰራ

ርዕሰ-መኪንንት

ቀለብሳ

አሳኸ፣ አጋፋሪ

ደልካሚ

ደጅን፣ አዝማች

ዲልግሀን

ራስ

ደረሰን፣ ሰርግዎይ

አማካሪ

ብሀት

ቢትወደድ

ስራዌ

ክብርዝብ

ሃሀሬ ላሀም

ፀሀሬ ትዕዛዝ

ዜዋ፣ ጨዋ(ሸዋ)

የንጉሥ ለራዊት

መስፍን

ፊትአውራሪ

መኮንን

አዝማች

ብላቴን

የንጉሥ ልጅ አማካሪ

ሊጋባ

ባለሟል

አቃቤለዐት

ሀግ አስከባሪ

የማኅሃራሁ

ቀኝአዝማች

ፀጋመሃረሁ	ግራ-አዝማች
ርዕሰ-ብሄር	ባላንባራሰ
ንቡረዕድ	አልጋወራሽ
ቃለ-አፄ	መሪራሰ፤ ፀሀፊ
ሲቀ-ደብተራ	መሪጌታ

ከላይ የቀረቡት አብዛኞቹ የማዕረግ ስሞች አስከፊ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዘመነ መንግሥት ፍጻሜ ድረስ ይሰራባቸው ነበር። የኦሮሞ ዝርያ ያለው ይኩኖ-አምላክ የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት ተብሎ ዘውድ ከደፋ በኋላ የኦሮሞ መሳፍንት ባገኙት የጋብቻ ዝምድና ተጠቅመው በሰለሞናዊው ሥርወ-መንግሥት ክፍተኛው የሥልጣን አርክን ላይ ወሳኝ ሚና መጫወት ጀመሩ። የሰልጣን ተቀናቃኝ የነበረውን የአጼ ባለቤት ልጅ ይትባረክን በማሸነፍ ረገድ አማርኛ ለዋሉለት ውለታ አጼ ይኩኖ አምላክ አማርኛን በየግዛታቸው ንጉሦች፣ አገራቸውን፣ አስተዳዳሪዎች፣ የጦር መሪዎች እና አስተማሪዎች እያደረገ ሾማቸው። አጼ ይኩኖ አምላክ ምንም እንኳን ከአማርኛ ይበልጥ ግዕዝ እና ኦሮሞኛ የሚያውቅ ቢሆንም “አማርኛ ቋንቋ የማይችል የማንኛውም ጎሣ አባል እድገት አያገኝም፤ ወደ ቤተ-መንግሥትም መቅረብ አይፈቀድለትም” የሚል ህግ አውጥቶ ለአማርኛ ቋንቋ ያለውን ወገናዊነት ገለጸ። ስለዚህ ሹመት ማግኘት የሚፈልጉ ሁሉ አማርኛ ለመማር ተገፋፋ። በዚህም ግዕዝ በቤተ-ክህነት ብቻ ተወሰነ። ከዓመታት በኋላ አጼ አምደ-ጽዮን ግዕዝ የገዢው መደብ እና የኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ-ክርስቲያን ቋንቋ እንዲሆን አደረገ። ከአጼ አምደ-ጽዮን ሞት በኋላ ዳግማዊ አጼ ኢያሱ ደግሞ አማርኛን መልሶ የመንግሥቱ የሥራ ቋንቋ አደረገ። (52) ከላይ እንደተገለፀው ሰለሞናዊው ሥርወ-መንግሥት በዘጠነኛው ክፍለ-ዘመን «የዲት ጉዲት» እየተባለች በምትጠራው በአስቲር ከመውደሙ በፊት ያደርጉት እንደ ነበረው ይኩኖ አምላክ የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት ሆኖ ከነገሠ በኋላም ኦሮሞዎች ከሰለሞናዊው ንጉሣዊ ቤተሰብ አባላት ጋር ከመጋባታቸው በተጨማሪ በመንግሥቱ ጉዳዮች ላይም ጉልህ ሚና

መጫወት ጀመሩ። (በአውሮጳውያንና በኢትዮጵያውያን ምሁራን፣ በሁለቱም አንደተነገረን ኦሮሞዎች ኩሻውያን፣ አማርኛ ደግሞ ሌማውያን ናቸው። ኦሮሞና አማራ ሥራ-መሰረታቸው አንድ ክሆነና ካንድ ምንጭ ከመጡ አንዱ ኩሻዊ ሌላው ደግሞ ሌማዊ እንዴት ሊሆኑ ይችላሉ? በርግጠኝነት ግን ሁለቱም ኩሻውያን ናቸው። አማርኛም በሌማዊ የቋንቋ ቤተሰብ ውስጥ ተመድቧል። ይህ ሃሳብም አንዲሁ አንደገና መጤን አለበት። አማርኛ ከማናቸውም ሌማዊ ተብለው ከተመደቡ ቋንቋዎች ይልቅ ለኦሮሞኛ የሚቀርብ መሆኑን የሚያመለክቱ የአረፍተ-ነገር አወቃቀር፣ የአገባብ፣ የቃላት፣ የአባባሎችና የፈሊጣዊ አነጋገሮች ማስረጃዎች አሉና።

ሁለቱ ዘመዳሞች አማራና አንዳንድ የኦሮሞ ነገዶች (አንዳንድ አልኩ፣ ምክንያቱም ሁሉም የኦሮሞ ነገዶች ከአማራ ጋር አልተዋጉም) በድንበር ግጭቶች፣ ባለመግባባት እና በውጪ ኃይሎች በቀላሉ በመገፋት በዳርው ጊዜ ተዋግተዋል። ግጭቱ ግን የቤተ-ዘመዳሞች ነው። በመሆኑም የከረረ እና የመረረ ስላልነበር ታርቀው እንደገና አብረው ለመኖር በቅተዋል። ከታሪክ ሀቅ እንደምንማረው አማራ የኦሮሞ ረዳቱ እንጂ ጠላቱ አይደለም። ከስጋ ዝምድናው በተጨማሪ ኦሮሞና አማራ በጋብቻ፣ በጉዲፈቻ፣ በሞገሳ፣ በባሕል፣ በሃይማኖት (በውቃቢ፣ አቴቴ፣ ኢሬቻ ወዘተ. አምልኮና ክብረ-በዓላት)፣ በንግድ፣ እና በቋንቋ (በኦሮምያ ክልል የሚኖሩ በርካታ አማርኛ ኦሮምኛ አቀላጥፈው ይናገራሉ) ተሳስረዋል፣ ተዳቅለዋል፣ ተቀላቅለዋል።

ጥቂቶቹን ለማንሳት ያህል የወሎ፣ የጎጃም፣ የባጌምድር እና የየጁ ኦሮሞዎች ልሳነ-ክልዲ ባይሆኑም የአማርኛ ተናጋሪዎች ሆነዋል። ቀደም ሲል እንደተወሰነው በርካታ የኦሮምኛ ምሳሌያዊ አነጋገሮችና ቃላት መደበኛ የአማርኛ አባባሎችና መጠቀሚያዎች ሆነዋል። ባፀፋውም «ኢትዮጵያ ስልጣኔ የኦሮሞ አስተዋጽኦ» በሚለው ርዕሰ ስር አነዳኝነት በኦሮምኛ መዝገብ-ቃላት ውስጥ የገቡና ኦሮምኛ የሆኑ በርካታ የአማርኛ ቃላት አሉ።

ልድገመውና ኦሮሞና አማራ ምንም የጋራ ነገር ባይኖራቸው ኖሮ እንዴት ተመሳሳይ ቃላትና ምሳሌያዊ አነጋገሮች ይጋሩ ነበር? በዚህ ላይ ከመነሻቸው ዘመዳሞች ቢሆኑም አርስበርስ እየተጋቡ አብረው ኖረዋል። አገራቸውን ከውጪ ወራሪዎች ለመከላከልም አንድ